

PRZEGLĄD ZACHODNIOPOMORSKI
TOM XXVIII (LVII) ROK 2013 ZESZYT 1

O „PRZEGLĄDZIE ZACHODNIOPOMORSKIM”

WŁODZIMIERZ STĘPIŃSKI
Szczecin

PROBLEMATYKA HISTORYCZNA
NA ŁAMACH „PRZEGLĄDU ZACHODNIOPOMORSKIEGO”
LAT 1963–2012

Słowa kluczowe: historiografia pomorska, historia Pomorza, historia Europy, historyk w socjalizmie.

Keywords: Pomeranian historiography, history of Pomerania, history of Europe, a historian in socialism.

I.

Niemal 40 lat temu Henryk Lesiński, do 1985 r. redaktor naczelny „Przełądu Zachodniopomorskiego”, podkreślił zmianę, jaka nastąpiła w jego sięgającej 1956/57 r. historii. Pisał on m.in.: *Przejęcie periodyku przez Instytut Zachodniopomorski stworzyło redakcji trwale podstawy finansowe, właściwe zaplecze autorskie, wpłynęło także na częściową zmianę profilu. „Przełąd Zachodniopomorski” stał się teraz czasopismem naukowym, wydawanym od 1968 r. jako kwartalnik, co umożliwiło redakcji lepszy dobór i selekcję materiałów wpływających do teki redakcyjnej*¹.

Henryk Lesiński miał na myśli wzbogacenie treści periodyku o wszystkie wątki przeszłości i rzeczywistości Pomorza Zachodniego, takie jak jego stosun-

---

¹ H. Lesiński, *Dwadzieścia lat „Przełądu Zachodniopomorskiego”*, „Przełąd Zachodniopomorski” (dalej PZP) 1977, z. 3, s. 5–8, tu s. 6.

ki z niemieckim i skandynawskim sąsiadem. Czasopismem kierował w latach 1963–1985 wspomniany Henryk Lesiński, a w latach 1985–2012 – Tadeusz Białecki. To całe epoki kierowania redakcją, w których to przede wszystkim osobowości obu redaktorów naczelnych oraz ich zastępców (np. Bogdana Dopierały) wywierały największy wpływ na linię pisma. Jak po hasłem „*Przegląd Zachodniopomorski*” w *Encyklopedii Szczecina* stwierdził Tadeusz Białecki, czasopismo publikuje artykuły naukowe z historii, socjologii, ekonomii, demografii, prawa, kultury, architektury, także dotyczące stosunków polsko-niemieckich, problemów przestrzennych i geograficznych Pomorza Zachodniego. Ma na swoim koncie setki artykułów poświęconych dawnym i współczesnym dziejom Pomorza Zachodniego, ukazywały się też zeszyty monotematyczne: historyczne, socjologiczne, ekonomiczne². Jeśli dodamy, iż w ramach tego pisma wydawano też materiały z sesji i konferencji naukowych oraz zeszyty poświęcone jubileuszom wybitnych uczonych naszego środowiska, zajmujących się dziejami Pomorza Zachodniego w jego wielorakich związkach z krainami sąsiednimi oraz historią odbudowy Polski, to otrzymamy imponujący bilans działalności redaktorów naczelnych i redakcji, którzy potrafiliby w okresie ponad półwiecza zogniskować na łamach „*Przeglądu Zachodniopomorskiego*” liczącą się część aktywności środowiska – przede wszystkim szczecińskiego, lecz wspomniane łamy otworzyły się gościnnie również przed historykami innych ośrodków naukowych Pomorza Zachodniego, zarówno tych akademickich, jak i mniejszych, w których historycy, muzealnicy i krajoznawcy, podobnie jak Ojcowie Założyciele pomorzoznawstwa, rozpoznawali złożoną i przebogatą przeszłość naszej krainy, będąc świadkami lub współautorami jej polonizacji. Na łamach czasopisma publikowali też historycy z sąsiedniej Niemieckiej Republiki Demokratycznej, głównie „z północnych regionów NRD”, by trzymać się obowiązującej wówczas za Odrą terminologii, czyli z Pomorza Przedniego i Meklemburgii. Napływały też teksty z różnych liczących się ośrodków naukowych naszego kraju.

Powołanie własnego czasopisma – doceniając wielkość generacji Ojców Założycieli – należy widzieć w kontekście zadanego przez Zbigniewa Puchalskiego i Edwarda Włodarczyka w księdze jubileuszowej na 25-lecie Uniwersytetu Szczecińskiego pytania o szczecińską inteligencję po 1945 r.; można tu mówić o wielkim deficycie, o dramatycznym braku nauczycieli z kwalifikacjami. Czas powstawania prawdziwego środowiska naukowego, które rozpoczęło

² T. Białecki, „*Przegląd Zachodniopomorski*”, w: *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki, t. II: P–Ż, Szczecin 2000, s. 209.

swoją organiczną pracę „na drodze do uniwersytetu”, zwłaszcza w zakresie nauk humanistycznych musiał trwać długo, a próby skrócenia tej drogi okazywały się bezowocne³.

Do bogatej palety gatunków twórczości naukowej prezentowanej na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” dodajmy *In memoriam*, w 1994 r. poświęcone przez Tadeusza Białeckiego i redakcję pisma osobie zmarłego 7 sierpnia 1994 r. w Szczecinie Henryka Lesińskiego⁴. Prawdziwymi barwami rozbłysnął po 1989 r. niekępowany już przez cenzurę dział „Wspomnień” – chciałbym koniecznie odesłać tu czytelnika do fascynującego w wielu miejscach tekstu Jerzego Kędzińskiego z odbudowy i zagospodarowania Szczecina, znanych nam z ogromnej większości fotografii z czasów po pierwszej fali świadczenia „trybutu w cegle” na odbudowę mojej rodzinnej Warszawy... To wspomnienia warszawianina, skrzące się autentycznością, znakomita narracja dla pokoleń⁵.

Śledząc zawartość „Przeglądu Zachodniopomorskiego”, dostrzegamy w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku sąsiedztwo tematyki historycznej z innymi obszarami nauk – szeroko rozumianymi naukami ekonomicznymi, morskimi, rolnymi, co najpewniej stanowiło swoisty „trybut”, który słabe jeszcze środowisko historyczne/humanistyczne Szczecina spłacało wobec potężnych, wcześniej powstałych i cieszących się poparciem partii i państwa „cechów” nauki. Najpewniej odzwierciedlało to układ sił, jaki ukształtował się w polskim Szczecinie, gdzie o silniejszym (w stosunku do wspomnianych) środowisku historycznym możemy mówić dopiero od pierwszej połowy lat sześćdziesiątych. Znakomitym zwierciadłem tych relacji między humanistami a przedstawicielami nauk technicznych, ekonomicznych i przyrodniczych zdawało się być Szczecińskie Towarzystwo Naukowe w pierwszym ćwierćwieczu swego istnienia. Do takich wniosków może prowadzić znakomita analiza *tamtego czasu*, dokonana kilka lat temu przez jednego z historyków młodso-średniego pokolenia⁶. Mogły też istnieć inne względy, pozostając stale w sferze hipotez, np. przekonanie akademików z Politechniki Szczecińskiej i Wyższej Szkoły Rolniczej, iż prezentacja ich badań i analiz na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” zapewni im silną

³ Z. Puchalski, E. Włodarczyk, *Na drodze do uniwersytetu*, w: *Uniwersytet Szczeciński na przełomie wieków i czasów 1985–2010*, red. W. Stepiński, W. Tarczyński, Szczecin 2010, s. 17.

⁴ *In memoriam – Henryk Lesiński*, PZP 1994, z. 1, s. 7.

⁵ J. Kędziński, *Wspomnienia z odbudowy i zagospodarowania Szczecina i województwa szczecińskiego w latach 1945–1949*, cz. I, PZP 1993, z. 3, s. 187–202, cz. II, ibidem, z. 4, s. 211–230.

⁶ T. Ślepowroński, *Polska i wschodniemiecka historiografia Pomorza Zachodniego (1945–1970). Instytucje – koncepcje – badania*, Szczecin 2008, s. 327–340.

percepcję w ich środowiskach i – może bardziej jeszcze – w kręgach decydentów w Komitecie Wojewódzkim PZPR i Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, mającej wymierny wpływ zarówno na kierunki rozwoju cywilizacyjnego regionu, jak i – pośrednio – na interesy i kariery świata nauki. Pragnę dodać, że na powyższe spekulacje skazuje mnie okoliczność, iż żaden z Ojców Założycieli pomorzoznawstwa (poza Tadeuszem Białeckim) nie podzielił się ze światem swoimi wspomnieniami. W każdym razie, śledząc proporcje obecności poszczególnych nauk i „wybijanie się historii na niepodległość”, dopiero na początku lat osiemdziesiątych XX w. dostrzegamy stopniowy „zanik” tematyki ściśle ekonomicznej czy technicznej. Wyrażam przy tym pogląd, że tak silna w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych reprezentacja problematyki pozahistorycznej na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” – o czym w 1987 r. mówił w swym wystąpieniu podczas uroczystości akademickich, już w Uniwersytecie Szczecińskim, Tadeusz Białcki jako redaktor naczelny „Przeglądu Zachodniopomorskiego” – obejmowała tematykę ekonomiczną, zwłaszcza z zakresu gospodarki morskiej, oraz socjologiczną. Na czoło wysuwały się opracowania naukowe poświęcone aktualnym problemom ekonomicznym i socjologicznym Pomorza Zachodniego, obejmujące także problematykę krajów nadbałtyckich, państw niemieckich i innych⁷. Dokonywało to się bez krzywdy dla wydawniczych interesów środowiska humanistycznego, gdyż, po pierwsze, było ono wówczas jeszcze stosunkowo słabe; po drugie trwała jednocześnie imponująca działalność wydawnictwa Wydziału I Nauk Humanistycznych Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego, gdzie Henryk Lesiński wspierał publikowanie prac także historyków i historyczek, walnie ułatwiając im proces uzyskiwania kolejnych stopni naukowych; po trzecie zaś szczecińscy historycy publikowali w innych czasopismach krajowych. Dla wielu z autorów publikujących w omawianym niemal siedemdziesięcioleciu łamy „Przeglądu Zachodniopomorskiego” były miejscem już to anonsowania podejmowanych zadań badawczych, już to zdobywania ostróg naukowych i *naukowej nobilitacji*. „Przegląd” szeroko otwiera swoje łamy na artykuły młodych ludzi z całej Polski. Na łamach czasopisma między rokiem 1963 a 2013 spotykamy historyków czterech generacji, których daty urodzenia dzieli niemal

---

⁷ T. Białcki, *30 lat działalności kwartalnika „Przegląd Zachodniopomorski” (1957–1987)*, PZP 1986, z. 4, s. 9–15; F. Prusak, *Prekursor uniwersyteckich badań naukowych*, ibidem, s. 5–8; Z. Chmielewski, *Środowisko historyczne Szczecina w latach 1945–1985*, ibidem, s. 29–54. Zob. też: *Bibliografia zawartości „Szczecina” i „Przeglądu Zachodniopomorskiego” R. 1–29: 1957–1985*, oprac. G. Chrapek, Szczecin 1989.

stulecie – pomyślmy np. o urodzonym w 1905 r. Alfredzie Wielopolskim i urodzonym w 1984 r. Wojciechu Wichercie.

Z początkiem lat siedemdziesiątych XX w. „Przegląd Zachodniopomorski” został wyraźnie rozbudowany, zarówno pod względem ilościowym, jak i poziomu prezentowanych tekstów. W ciągu swojej długiej, ponadpółwiecznej historii stał się ważną płaszczyzną odzwierciedlającą życie intelektualne, społeczne, kulturalne i naukowe Szczecina oraz Pomorza Zachodniego. Prezentowano zarówno tematy wielkie, o ambicjach syntez, jak i biografie wybitnych Szczecinian i Pomorzan, uczonych humanistów, lekarzy i inżynierów. Przede wszystkim wymogi objętości niniejszego tekstu zdecydowały o tym, iż przedmiotem tej analizy są działy artykułów naukowych i materiałów, poza analizą pozostawiam zaś inne gatunki twórczości naukowej prezentowanej w „Przeglądzie”, włącznie z działem recenzji.

Na jego łamach pierwszeństwo zachowała problematyka regionalna. Chronologicznie rozciągała się ona i rozciąga nadal od wczesnego średniowiecza i początków państwowości tego obszaru aż po okres Polski Ludowej i czasy najnowsze. Można powiedzieć, iż Pomorze średniowieczne i Pomorze w dobie Polski Ludowej było w pierwszym ćwierćwieczu istnienia czasopisma obszarem najczęściej zagospodarowywanym przez szczecińskich i pozaszczecińskich badaczy. Rozważania na temat źródła tych preferencji mają już pewną literaturę i wykraczałyby poza ramy tego artykułu. Było to przedmiotem kilku studiów mówiących o splocie wyjątkowych historycznych, politycznych i personalnych okoliczności. Miały one swoje źródło m.in. w geopolityce, polityce niemieckiej PPR/PZPR, osobistych doświadczeniach profesury i generacji pozbawionej „łaski późnego urodzenia”, a więc generacji *rocznik 1920*. Była ona trwale antyniemiecka, reprezentowała postawę obawy wobec pokonanego sąsiada, wobec perspektywy *Germania rediviva*. Można za Janem M. Piskorskim przypomnieć, iż bardzo wielu Polaków, umęczonych barbarzyństwem i pogardą okupacji niemieckiej, wejście Armii Czerwonej witało jako wyzwolenie⁸. Splot osobistych doświadczeń okupacyjnych tej generacji, codzienny strach i nędza, bycie świadkiem straszliwej okupacji niemieckiej i zniszczenia Warszawy, oddziaływanie nauki i publicystyki, przesyconych z jednej strony *teorią kontynuacji* od Fryderyka II do Hitlera i teorią niemieckiego *parcia na Wschód*, z drugiej zaś podsycana przez bezalternatywność decyzji Jałty i Poczdamu skuteczność oddziaływa-

⁸ J.M. Piskorski, *Wygnańcy. Przesiedlenia i uchodźcy w dwudziestowiecznej Europie*, Warszawa 2010, s. 178–180.

nia *piastowskiego/słowiańskiego powrotu* – stanowiły istotną część motywacji, z jakimi Ojcowie Założyciele pomorzoznawstwa i szczecińskiego czasopisma historycznego włączali się w proces polonizacji i kształtowania swoich osobistych karier zawodowych nad Odrą. Włączając się do dzieła integracji tzw. Ziemi Odzyskanych ze *starą* Polską, nasi naukowci *Ojcowie* i *Dziadowie*, schowawszy głęboko swoje traumatyczne doświadczenia z *tamtymi* Niemcami (którzy za Odrą i Łabą na ogół uniknęli kary), podążyli za dualizmem polityki niemieckiej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i wzorem swoich poznańskich i warszawskich Mistrzów obdarzyli predykatem antyfaszyzmu *socjalistyczny naród NRD* oraz jego kierownictwo. Z drugiej strony – tej uległości humanistów wobec niemieckiej polityki Polski Ludowej towarzyszyło akcentowanie wielkości *piastowskiego powrotu*, cywilizacyjnej i kulturalnej odbudowy tzw. Ziemi Odzyskanych pod auspicjami partii i państwa oraz umiarkowane eksponowanie wieloletnich związków tych ziem z Niemcami i niemczyzną. Jeśli za raczej skrajny przykład uwypuklania wielowiekowych związków ze Słowiańszczyzną i Polską uznałbym serię *Ziemi Staropolski* oraz „300 miast, które wróciły do Polski”⁹, to dorobek szczecińskiej humanistyki na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” należy uznać za taki, który starał się uwzględnić w możliwie szerokim zakresie złożone losy Pomorza Zachodniego – w dużym stopniu pod wpływem impulsów wychodzących od potężnej naukowej osobowości Gerarda Labudy jako pracownika naukowego Polskiej Akademii Nauk i Uniwersytetu Poznańskiego. Proces, w którym niemiecki Wschód stawał się polskim Zachodem, prezentowany jest w latach sześćdziesiątych XX w. pod wpływem głównie dwóch czynników, które z racji tematu jedynie zasygnalizuję.

Pierwszym jest wpływ dyrektyw naukowo-badawczych Gerarda Labudy i jego koncepcji Wielkiego Pomorza, nie tracących z oka ani związków Pomorza Zachodniego z Polską, ani przez wieśset lat etnicznego charakteru tych ziem i ich związków z całym basenem Morza Bałtyckiego i Niemcami. Po drugie priorytet słowiańskości Pomorza Zachodniego i jego związków z Polską Piastów i Jagiellonów wynikał z faktu, iż te nurty dziejów Pomorza Zachodniego nie interesowały historiografii niemieckiej, zamkniętej w swoich germańsko- i niemieckocentrycznych ramach i głoszącej wielkość niemieckiego dzieła kolonizacyjnego¹⁰.

⁹ W.J. Grabski, *300 miast wróciło do Polski. Informator historyczny 960–1960*, Warszawa 1960.

¹⁰ Z. Kaczmarczyk, *Kolonizacja niemiecka i kolonizacja na prawie niemieckim w średniowiecznej Polsce*, w: *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii. Studia z dziejów historiografii polskiej i niemieckiej*, red. J. Krasuski, G. Labuda, A.W. Walczak, cz. 1, Poznań 1974, s. 234–250.

Wśród historyków publikujących w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” znajdujemy wszystkich przedstawicieli szczecińskiej humanistyki czterech pokoleń. Część z nich poruszała się na jego łamach po kilku epokach historycznych, zmieniając w miarę czasu swoje preferencje badawcze, inni pozostawali wierni jednej epoce. Dla czasów średniowiecza i doby nowożytnej wymieńmy Henryka Lesińskiego i Tadeusza Białeckiego; dla okresu nowożytnego – Bogdana Wachowiaka; dla okresu XIX i XX w. oraz czasów z perspektywy pierwszego ćwierćwiecza „Szczecina” i „Przeglądu Zachodniopomorskiego” najnowszych – Lucynę Turek-Kwiatkowską, Bogdana Dopierałę, ponownie Tadeusza Białeckiego, Kazimierza Golczewskiego, Józefa Staniewicza, Lecha Sierkowskiego, Andrzeja Głowackiego, Henryka Komarnickiego, Zdzisława Borzyckiego, Eugenię Brzosko, Zdzisława Chmielewskiego, Janusza Farysia, Adama Wątor, Edwarda Włodarczyka, Andrzeja Mielcarka, Mieczysława Stelmacha, Macieja Szukałę, Radosława Gazińskiego, Kazimierza Wasiaka, Włodzimierza Stepińskiego. Z pozaszczecińskich historyków wymieńmy Stanisława Łacha, Emila Jadziaka, Arkadiusza Ogradowczyka, Zygmunta Szultkę, Wojciecha Skórę, Macieja Hejgera, Zenona Romanowa. Grono to od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. wzbogacili autorzy średniego, młodszego i najmłodszego pokolenia szczecinian: Paweł i Agnieszka Gutowie, Agnieszka Chlebowska, Dariusz Chojecki, Tomasz Ślepowroński, Radosław Skrycki, Edyta Ostapkowicz, Wojciech Wichert, Miłosz Stepiński i wielu reprezentantów innych środowisk.

Świadectwem żywionej przez redaktorów naczelnych i redakcję ambicji skupienia w czasopiśmie możliwie bogatego spektrum życia humanistycznego Szczecina i Pomorza Zachodniego było otwarcie się na krzepnące – jednocześnie ze środowiskiem historyków – środowisko architektów, historyków sztuki i konserwatorów zabytków, których wkładu w odbudowę historycznej substancji Szczecina i miast województwa nie sposób przecenić. Znajdujemy tu Ryszarda Rogosza, Zbigniewa Radackiego, Kazimierę Skwirzyńską-Kalitę, Janinę Kochanowską, Eugeniusza Cnotliwego, Alicję Biranowską-Kurtz, Ewę Gwiazdowską oraz wspaniałą postać Stanisława Kwileckiego (1922–2000)¹¹. Nie sposób nie wspomnieć o obecności na łamach czasopisma Erazma Kuźmy, który przypominał ogromny wkład poetów w przerzucanie pomostów między tzw. Ziemiąmi Odzyskanymi a centralną Polską i Ziemiąmi Utraconymi. Pamięć pionierów o niepowtarzalnym uroku *polskiego Wschodu* między Zbruczem i Dźwiną,

---

¹¹ Zob. *60 lat polskich służb konserwatorskich na Pomorzu Zachodnim*, red. M. Opęchowski, Szczecin 2006.

Niemnem i Karpatami, o olśniewającej polskości i żydowskości Wilna, Łucka, Pińska, Lwowa i Stanisławowa¹², kierowali oni ku *słowiańskiemu jutru* Pawła Jasienicy, ale przede wszystkim, jak Franciszek Fenikowski i Tymoteusz Karłowicz, ku Odrze, *szumiącej po polsku, Odrze – błogosławionej, jasnej i rozlewnej, błogosławiony uśmiech oczu jej tęsknych...*¹³.

Poza gronem pomoroznawców „Przegląd Zachodniopomorski” otwierał się na przedstawicieli niemcoznawstwa, historyków podejmujących tematy z historii powszechnej, historii Prus /Niemiec, dziejów ziem polskich i Polski, słabo lub w ogóle nieodnoszących się do historii Pomorza. Wymieńmy tutaj Mariana Grzędę, Janusza Farysia, Adama Wątor, Tomasza Sikorskiego.

Także ich naukowe przygotowanie świadczyło o tym, iż „Przegląd Zachodniopomorski” przyciągał i przyciąga reprezentantów wielu środowisk naukowych i jakże licznych – szczególnie od połowy lat osiemdziesiątych XX w. – dyscyplin humanistycznych. Pochodzili oni i pochodzą z wielu seminariów historycznych: Uniwersytetu Szczecińskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Uniwersytetu Gdańskiego, także z Uniwersytetu we Fryburgu (Szwajcaria) czy Uniwersytetu im. Łomonosowa w Moskwie.

II.

Tadeusz Białecki podniósł we wspomnianej już charakterystyce „Przeglądu Zachodniopomorskiego” znaczenie określonych zeszytów tematycznych. Im też na początku poświęćmy uwagę. Jeden z pierwszych takich zeszytów ukazał się wiosną 1979 r. Był on poświęcony 30. rocznicy powstania NRD i stanowił owoc

---

¹² Pamięć ta pozostawała trwała także po dziesięcioleciach. Piszący te słowa wspomina tu ostatnią swoją rozmowę z Marianem Roszakiem (1918–2008) z 8 marca 2008 r. – przykuty już do łóżka ukochanym Profesorem polskiego i niemieckiego w naszej maturalnej klasie w Liceum nr 1 w Kamieniu Pomorskim, urodzonym w rodzinie chłopskiej pod Inowrocławiem, podczas okupacji robotnikiem w fabryce Cegielskiego w Poznaniu, w 1942 r. „skarconym” potężnym policzkiem przez zwyczajnego Niemca, gdy zmęczony ciężką pracą wszedł w Poznaniu do tramwaju „nur für Deutsche”... Autor niniejszego tekstu przeżył to wyznaczenie 90-letniego człowieka jako nad wyraz wstrząsające. Nie mniej niż Jego żony Marii, mojej najukochańszej „geografki” z tegoż kamińskiego liceum, wysłanej w 1940 r. z rodzinnego Inowrocławia, po upokarzającej „dezynfekcji/badaniach lekarskich”, zmuszonej do podania się im, jak miliony Słowian obu płci z Polski i ZSRR, w stanie kompletnej publicznej nagości, na oczach niemieckich barbarzyńców w bieli, cywili i mundurach Wehrmachtu, by następnie stać się służącą i dziewczyną do dźwigania ciężkich beczek z piwem z Arolsen.

¹³ Zob. rozważania E. Kuźmy, *Wzorce pisarskie i literackie w środowisku szczecińskim*, PZP 1977, z. 3, s. 143–160, tu s. 152.

konferencji zorganizowanej 7 października 1979 r. w Sali Senatu Wyższej Szkoły Pedagogicznej przy ul. Wielkopolskiej. Teksty przepelniała pełna afirmacja socjalistycznego państwa robotników i chłopów, nie podjęto naturalnie kwestii odpowiedzialności Niemców między Odrą a Łabą za Hitlera i nazizm¹⁴. Podobny zeszyt wydano z okazji 35-lecia NRD¹⁵. Niektóre zeszyty poświęcane były, także w całości, rozmaitym jubilatam – np. Henrykowi Lesińskiemu w 60. rocznicę urodzin i 25-lecie redagowania czasopism „Szczecin” i „Przegląd Zachodniopomorski”, ze słowem wstępnym Tadeusza Białeckiego¹⁶. Jeden zeszyt przypominał m.in. jubileusz pięćsetlecia urodzin Mikołaja Kopernika – to pokłosie okolicznościowej sesji naukowej, zorganizowanej przez Szczecińskie Towarzystwo Naukowe¹⁷. Środowisko archiwalne już w latach sześćdziesiątych XX w. zaprezentowało przegląd zasobu Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie do wybranych zagadnień polskiej historii Pomorza Zachodniego¹⁸. W 1987 r. jeden z zeszytów czasopisma został poświęcony jubileuszowi działania Pracowni Konserwacji Zabytków w Szczecinie i jej doprawdy imponującym dokonaniom w kraju i za granicą. Rocznica ta stała się dla środowiska szczecińskich historyków sztuki i konserwatorów – jednego z najznakomitszych – doskonałą okazją

¹⁴ PZP 1979, z. 2. Pierwszy artykuł napisał konsul generalny NRD w Szczecinie Dietrich Storch, *Niemiecka Republika Demokratyczna – Polska Rzeczpospolita Ludowa, wierni przyjaciele, dobrzy sąsiedzi* (s. 5–8). Ponadto znalazły się tam artykuły: M. Czajkowski, *Gospodarka NRD po XXX latach – dynamika i zmiany strukturalne*; F. Gronowski, *30 lat transportu Niemieckiej Republiki Demokratycznej*; M. Grzęda, *Geneza powstania NRD*; K. Piotrowski, *Jednolity system socjalistycznego kształcenia w NRD*; M. Jaworski, *Współpraca państw bałtyckich w dziedzinie ratownictwa morskiego na Bałtyku*.

¹⁵ PZP 1985, z. 1–2, s. 57–136: K. Piotrowski, *XXXV lat NRD – kształtowanie rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego*; K. Wasiak, *Znaczenie NRD dla procesów polityczno-terytorialnej stabilizacji Europy*; M. Czajkowski, *Przemiany strukturalne w przemyśle NRD*; A. Smółczyńska, *Formy organizacji transportu w rolnictwie NRD*.

¹⁶ T. Białecki, *Henrykowi Lesińskiemu – zamiast przedmowy*, PZP 1983, z. 3–4, s. 9–14.

¹⁷ PZP 1973, z. 3, s. 5–39: K. Stojałowski, *Słowo wstępne*; A. Wielopolski, *Mikołaj Kopernik na tle epoki*; J. Dobrzycki, *Astronomia Kopernikowska*; C. Iwaniszewska, *Etapy rozwoju astronomii od Kopernika do czasów współczesnych*; A. Walczak, *Wpływ odkryć Mikołaja Kopernika na rozwój nautyki*.

¹⁸ PZP 1968, z. 2, s. 61–152: L. Turek-Kwiatkowska, *Rola Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie w kształtowaniu narastającego zasobu archiwalnego*; J. Pluciński, *Acta starostw województwa szczecińskiego z lat 1945–1950*; idem, *Acta Powiatowych Rad Narodowych i Wydziałów Powiatowych województwa szczecińskiego z lat 1946–1950*; B. Frankiewicz, *Acta miast województwa szczecińskiego z lat 1945–1950*; A. Poniatowska, *Źródła do dziejów gospodarki morskiej w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Szczecinie*; Z. Chmielewski, *Acta do dziejów przemysłu województwa szczecińskiego w latach 1945–1956*; L. Turek-Kwiatkowska, *Materiały źródłowe do historii szkolnictwa w województwie szczecińskim w latach 1945–1956*; H. Lesiński, *Udział Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w życiu szczecińskiego środowiska naukowego*.

do zaprezentowania jego dokonań na polu troski o dziedzictwo materialne Pomorza Zachodniego, uwarunkowanej szeroko zakrojonym mecenatem ludowego państwa. Narrację tę wspierała bardzo bogata ikonografia¹⁹. W tymże 1987 r. środowisko akademickich polonistów i germanistów wypełniło ostatni zeszyt z tego roku prezentacją swoich osiągnięć naukowych²⁰. Rok później wydano zeszyt z artykułami napisanymi z okazji rocznicy powstania II RP²¹. Kolejnym zeszytem poświęconym jednemu ze środowisk humanistycznych Szczecina był zeszyt prezentujący dokonania akademickich polonistów²². Rok temu ukazał się natomiast zeszyt specjalny poświęcony kobiecie w kulturze politycznej świata, pod

¹⁹ PZP 1987, z. 3, s. 9–149: R. Rogosz, *Przedsiębiorstwo Państwowe Pracowni Konserwacji Zabytków – 25 lat w służbie konserwatorskiej na Pomorzu Zachodnim*; E. Cnotliwy, *Przeszłość Pomorza Zachodniego w badaniach Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP Pracowni Konserwacji Zabytków w Szczecinie 1976–1988*; W. Łopuch, *Symbioza kamienia i cegły. Architektura kościelna Księstwa Pomorskiego w latach 1278–1325*; A. Biranowska-Kurtz, *Fortyfikacje średniowieczne i nowożytnie Dąbia*; K. Skwirzyńska-Kalita, *Ratusz w Chojnie*; M. Słomiński, *Szczecińskie budowle Gerharda Corneliusa von Walrave*; J. Kochanowska, *Ołtarz z Nowego Klukomia z pocz. XVII w. z fragmentem gotyckiego retabulum „Sacra Conversazione” (forma, treść problemy konserwacji)*; E. Cnotliwy, *Stan, potrzeby i program badań archeologicznych szczecińskiego Podzamcza oraz wyniki prac w latach 1986–1987*.

²⁰ PZP 1987, z. 4, s. 7–282: E. Homa, *Aktualne problemy językoznawstwa szczecińskiego*; A. Belchnerowska, *Z problemów substytucji i resubstytucji w pomorskiej toponimii*; S. Kania, *Z zagadnień języka Jana Brzechwy*; B. Hadaczek, *Opowieści wspomnieniowe z kresów wschodnich (w latach 1914–1921)*; J. Watrak, *Recepcja twórczości Franza Kafki: 1921–1985*; A. Talarczyk, *Protest studencki w utworze Martina Walsera „Ein Kinderspiel”*. Dalszą część zasygnalizowanej treści PZP stanowi 17 tekstów w dziale „Materiały”.

²¹ PZP 1988, z. 3, s. 7–208: E. Brzosko, *Koncepcje systemu prawnoustrojowego i społecznego Polski niepodległej i ich realizacja w dobie tworzenia się państwa polskiego*; T. Dziechciaruk, J. Ruszkowski, *Powstanie i krystalizacja koncepcji ideowo-politycznych polskiej Narodowej Demokracji*; J. Faryś, *Dekompozycja ideowa pilsudczyków, 1935–1939*; M. Baumgart, *Polityka brytyjska wobec Gdańska i sprawy tzw. korytarza w latach 1919–1933*; R. Dąbrowski, *Zgubny wpływ bezpośredniego sąsiedztwa Wolnego Miasta Gdańska na stosunki gospodarcze Pomorza*; L. Turek-Kwiatowska, *Niepodległość Polski w świetle prasy pomorskiej*; A. Giza, *Rosyjskie ugrupowania prawicowe wobec sprawy polskiej od schyłku XIX w. do 1917 r.*; J. Jekieli, *Wielka Brytania w myśli politycznej Romana Dmowskiego w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*; A. Wątor, *Od Zjednoczenia Narodowego do Narodowo-Chrześcijańskiego Stronnictwa Ludowego (zagadnienia organizacyjne)*; J. Dudziński, *Handel zagraniczny Polski w siedemdziesięcioleciu 1918–1988*; M. Cygański, *Polityka niemiecka wobec Austrii Juliusza Cutriusa (następcy G. Stresemanna) w latach 1929/30–1931*. Dwa kolejne teksty w dziale „Materiały”.

²² PZP 1991, z. 1, s. 5–131: M. Białośkórska, W.R. Rzepka, *Z badań nad świadomością językową mieszkańców Pomorza Zachodniego*; R. Wójcik, *Z problematyki badań języka mówionego w Szczecinie*; J. Kuźniar, *O gwarze wileńskiej w Człuchowie w województwie śląskim*; S. Kania, *Z badań nad folklorem uczniowskim w Szczecinie*; U. Chęcińska, *O wykolejeniach frazeologicznych i stylistycznych w prasie szczecińskiej*; M. Fiternicka, *O nagłówkach prasowych*; E. Pajewska, *Z zagadnień słowotwórstwa terminologii leśnej*; K. Długosz, *O repertuarze językowym tekstów drugiego obiegu*; J. Ignatowicz, *Stylistyczna analiza frazeologizmów w poezji Joanny Kulmowej*; Z. Wójcicka, *Ziemie Zachodniej Polski w dykjonarzu Jędrzeja Słowaczyńskiego*.

redakcją Renaty Gałaj-Dempniak i Danuty Okoń – plon ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej przez obie profesorki w dniach 25–26 października 2011 r. w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych US²³.

Piękną tradycją „Przeglądu Zachodniopomorskiego” stało się publikowanie osobnych artykułów na okoliczność śmierci wybitnych przedstawicieli środowiska. Wspomnijmy tutaj o artykułach poświęconych śp. Henrykowi Lesińskiemu w zeszytach z 1995 r.²⁴ oraz z okazji 85-lecia jego urodzin w 2010 r.²⁵, a także o *In memoriam* poświęconym poznanianinowi Antoniemu Czubińskiemu, pióra Tadeusza Kotłowskiego²⁶, jednego z jego uczniów – zamieszczenie tego artykułu w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” było wyrazem pamięci naszego środowiska o wybitnym wkładzie Profesora w rozwój myśli zachodniej i o silnych więzach łączących go ze środowiskiem historyków i archiwistów w Szczecinie i Poznaniu. Inne zeszyty specjalne ukazywały się z okazji okrągłych jubileuszów – Edwarda Rymara, Lucyny Turek-Kwiatkowskiej, Janusza Farysia i Kazimierza Kozłowskiego²⁷. Na temat 70. urodzin Tadeusza Białeckiego wypowiadał się na łamach czasopisma Kazimierz Kozłowski²⁸.

²³ PZP 2012, z. 2: *Zeszyt specjalny Kobieta w kulturze politycznej świata*.

²⁴ L. Turek-Kwiatkowska, K. Kozłowski, *Profesor Henryk Lesiński jako archiwista i organizator życia naukowego oraz kulturalnego w środowisku szczecińskim*, PZP 1995, z. 2, s. 7–21; R. Gaziński, *Profesor Henryk Lesiński jako historyk*, ibidem, s. 23–35. Wspomnienia o innych zmarłych szczecińskich historykach: K. Kozłowski, *Profesor Mieczysław Stelmach (1947–2000)*. *Archiwista, historyk, kartograf*, ibidem, 2001, z. 1, s. 9–19; E. Włodarczyk, *Profesor Antoni Giza (1947–2005)*, ibidem, 2006, z. 1, s. 7–11.

²⁵ R. Gaziński, W. Stepiński, *Henryk Lesiński, Gniezno, 25 listopada 1923 – Szczecin, 7 sierpnia 1923 roku. Uczony, historyk, archiwista, organizator życia naukowego, wydawca. Życie i dzieło*, PZP 2010, z. 1, s. 133–141.

²⁶ T. Kotłowski, *Profesor Antoni Czubiński (1928–2003)*, PZP 2003, z. 2, s. 3–16.

²⁷ PZP 2004, z. 3: *Zeszyt specjalny poświęcony prof. dr. hab. Januszowi Farysiowi z okazji 65. rocznicy urodzin*, tamże m.in.: A. Wątor, *O Profesorze Januszu Farysiu*; ibidem, 2006, z. 4: *Zeszyt specjalny poświęcony prof. dr. hab. Edwardowi Rymarowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, tamże m.in.: T. Białeckie, *O Profesorze Edwardzie Rymarze* oraz S. Wesołowska (oprac.), *Bibliografia prac prof. dr. hab. Edwarda Rymara*; ibidem, 2007, z. 4: *Zeszyt specjalny poświęcony prof. dr. hab. Kazimierzowi Kozłowskiemu z okazji 65. rocznicy urodzin i 32. rocznicy piastowania funkcji dyrektora Archiwum Państwowego w Szczecinie*, tamże m.in.: T. Białeckie, J. Macholak, *Jubileusz Profesora Kazimierza Kozłowskiego* oraz D. Zdulska (oprac.), *Publikacje prof. dr. hab. Kazimierza Kozłowskiego*; ibidem, 2010, z. 3: *Zeszyt specjalny poświęcony prof. dr. hab. Lucynie Turek-Kwiatkowskiej z okazji 85-lecia urodzin*, tamże m.in.: R. Gaziński, *Jubileusz 85. rocznicy urodzin Profesora Lucyny Turek-Kwiatkowskiej* oraz M. Frankel, J. Macholak, *Lucyna Turek-Kwiatkowska w Archiwum Państwowym w Szczecinie*.

²⁸ K. Kozłowski, *O jubileacie słów kilka. W 70. rocznicę urodzin prof. Tadeusza Białeckiego*, PZP 2003, z. 4, s. I–VII. Tamże życzenia, złożone prof. T. Białeckiemu przez redakcję PZP i cały zespół Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Szczecińskiego.

Pielegnuje się także tradycję „Wspomnień”, wśród których szczególnie miejsce przyznać pragnę wzruszającym, pełnym autentycznych emocji wspomnieniom Tadeusza Białeckiego, prowadzącym nas przez Pomorze Zachodnie *tamtego czasu* w towarzystwie niepowtarzalnych zdjęć wykonanych przez samego autora²⁹.

Jednorodny charakter miały też wysiłki o charakterze syntez na temat historiograficznego środowiska, podejmowane co jakiś czas na łamach czasopisma. Wymieńmy tutaj poznania Kazimierza Ślaskiego, który ponad 40 lat temu ocenił stan historiografii zachodniopomorskiej w Polsce Ludowej³⁰, następnie Henryka Lesińskiego³¹, Zdzisława Chmielewskiego³², Tadeusza Białeckiego piszącego o dziejach instytucji-patrona „Przeglądu Zachodniopomorskiego”³³, Władysława Filipowiaka w kontekście Muzeum Narodowego w Szczecinie³⁴ oraz Edwarda Włodarczyka, łączącego podsumowanie dorobku historiograficznego zachodniopomorskich ośrodków akademickich z prezentacją środowisk naukowych i chronologią ich powstawania³⁵. Do opracowań będących owocem zachodniopomorskiej *Landesgeschichte* odnosił się Włodzimierz Stepiński³⁶.

---

²⁹ T. Białecki, *Wspomnienia z moich wędrówek po Pomorzu Zachodnim w latach 1956–1960*, cz. I: *Wolin*, PZP 2009, z. 3, s. 127–136, cz. II: *Nowe Warpno i Police*, ibidem, 2010, z. 1, s. 143–156, cz. III: *Pyrzyce*, ibidem, z. 2, s. 159–171.

³⁰ K. Ślaski, *Osiągnięcia historiografii Pomorza w Polsce Ludowej*, PZP 1965, z. 4, s. 5–20.

³¹ H. Lesiński, *Stan i perspektywy rozwoju szczecińskiego środowiska humanistycznego*, PZP 1981, z. 3–4, s. 7–13.

³² Z. Chmielewski, *W sprawie syntetycznego ujęcia dziejów polityczno-społecznych Pomorza Zachodniego w latach 1945–1950*, PZP 1981, z. 4, s. 117–129; idem, *Piśmiennictwo historyczne o ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945–1985*, ibidem, 1986, z. 1, s. 49–67; idem, *Historiografia zachodniopomorska w latach 1945–1949*, cz. I: *W sprawie programu badawczego*, PZP 1987, z. 2, s. 7–27, cz. II: *Główne kierunki badań*, ibidem, 1988, z. 1–2, s. 33–53.

³³ T. Białecki, *Instytut Zachodnio-Pomorski w Szczecinie (1961–1971)*, PZP 1971, z. 2, s. 5–18.

³⁴ W. Filipowiak, *Muzeum Narodowe w Szczecinie*, PZP 1971, z. 2, s. 19–33.

³⁵ E. Włodarczyk, *Główne kierunki badań historycznych nad dziejami Pomorza Zachodniego (od połowy XVII do połowy XX wieku) w zachodniopomorskich ośrodkach naukowych*, PZP 1993, z. 1, s. 7–30.

³⁶ W. Stepiński, *Nowe tendencje w niemieckiej historii historiografii regionalnej o dziejach byłych wschodnich prowincji Prus i Niemiec w XIX i XX wieku*, PZP 1999, z. 1, s. 7–35; idem, *Podwójny jubileusz prof. Bogdana Wachowiaka, wybitnego polskiego historyka dziejów Pomorza Zachodniego, Brandenburgii i Prus – spotkanie czterech pokoleń historyków polskich*, ibidem, 2000, z. 2, s. 215–218.

III.

Problematyka średniowiecznych dziejów Pomorza zajmowała poczesne miejsce na łamach omawianego czasopisma, począwszy od dzisiejszego nestora archeologii zachodniopomorskiej, Władysława Filipowiaka, eksponującego miejsce Pomorza Zachodniego w polityce i gospodarce morskiej pierwszych Piastów oraz występowanie słowiańskich miejsc kultowych w archeologii i toponomastyce³⁷. Łamy „Przeglądu Zachodniopomorskiego” otwierano też gościnnie dla piór badaczy z zewnątrz. Wymieńmy tu chociażby Jerzego Feitha ze Słupska, który pisał o związkach tej ziemi z Polską³⁸, oraz poznańskiego mediewistę Ryszarda Marciniaka, piszącego o kapitule kamińskiej i jej posiadłościach³⁹. Tadeusz Białecki związał się w początkach swojej kariery naukowej w Szczecinie z zagadnieniami osadniczymi średniowiecznego Pomorza⁴⁰. Legendy słowiańskie prezentował z kolei działacz polityczny i społeczny Wojciech Myśliński⁴¹, natomiast problemy historii sztuki i architektury obiektów świeckich, stanowiących dumę mniejszych miast naszego regionu, opisywali m.in. Zbigniew Radacki i Tadeusz Domagała⁴². Zagadnienia dziejów miast, rozpatrywane w ciągu wielu stuleci, od średniowiecza do połowy XIX w., podjął Henryk Lesiński⁴³. Na trwale na łamach czasopisma zagościł pyrzyczanin i szczecinianin Edward Rymar, podejmujący dzieje terytorium, dynastii i rodów rycerskich Księstwa Pomorskiego oraz Nowej Marchii⁴⁴, który zarazem interesował się fizjografią i nazewnictwem wybranych

³⁷ W. Filipowiak, *Początki polityki i gospodarki morskiej w dobie pierwszych Piastów*, PZP 1966, z. 2–3, s. 5–14; idem, *Słowiańskie miejsca kultowe Pomorza Zachodniego w świetle badań archeologiczno-toponomastycznych*, ibidem, 1967, z. 5, s. 5–15.

³⁸ J. Feith, *Związki Ziemi Słupskiej z Polską w XIV i na początku XV w.*, PZP 1966, z. 2–3, s. 43–55.

³⁹ R. Marciniak, *Kapituła kamińska oraz rozwój jej posiadłości w średniowieczu*, PZP 1967, z. 5, s. 31–59.

⁴⁰ T. Białecki, *Zachodnia granica terytorium Szczecinian we wczesnym średniowieczu*, PZP 1963, z. 4, s. 5–19.

⁴¹ W. Myśliński, *Wolin i Wolinianie w legendach i historii*, PZP 1967, z. 5, s. 61–89.

⁴² Z. Radacki, *Rozwój przestrzenny i zabytkowa zabudowa Pyrzyc w XIII–XX wieku*, PZP 1969, z. 3, s. 5–27; T. Domagała, *Zamek w Kaliszu Pomorskim*, ibidem, s. 29–50.

⁴³ H. Lesiński, *Z dziejów dawnego Goleniowa*, PZP 1973, z. 3, s. 5–23; idem, *Udział Kamienia i Wolina w żegludze i handlu morskim w XVI–XVIII wieku*, ibidem, 1981, z. 1, s. 17–25.

⁴⁴ E. Rymar, *Opactwo cysterskie w Bierzwniku. (Materiały do dziejów uposażenia i osadnictwa)*, PZP 1971, z. 3, s. 37–62; idem, *Kilka uzupełnień do genealogii książąt zachodniopomorskich w XV–XVI wieku*, ibidem, 1975, z. 2, s. 175–186; idem, *Rycerstwo ziemi świdwińskiej w XII–XVI wieku*, ibidem, 2009, z. 3, s. 7–50; idem, *Pralatura kapituły kamińskiej w XII–XVI wieku*, cz. IV:

miejsc tego obszaru, badając podstawę źródłową ich występowania w ciągu stuleci⁴⁵. Pisał także o średniowiecznych miastach⁴⁶. Wybrane segmenty dziejów rycerstwa i problemy życia politycznego w Księstwie Pomorskim w świetle rywalizacji dynastycznych i stanowych opisywał Dariusz Wybranowski⁴⁷. Zagadnienia źródłoznawcze Pomorza prezentowała Łucja Dziedzic-Król⁴⁸. Problematyka osadnicza w oparciu o źródła pisane i archeologiczne znalazła wyraz w pracach Andrzeja i Bronisława Malinowskich na temat ziemi bobolickiej⁴⁹. Dzieje Pomorza plemiennego na przykładzie jednego z plemion nadodrzańskich opisywał także na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” Jan M. Piskorski⁵⁰. Nowożytna problematyka ustrojowa w Księstwie Pomorskim i na Pomorzu brandenbursko-pruskim na przykładzie urzędu marszałka zgromadzeń stanowych, widziana jako proces umacniania absolutystycznej władzy centralnej monarchów, zainteresowała Zygmunta Szultkę⁵¹. Na temat zagadnień historii nazewnictwa wybranych miejsc Pomorza Zachodniego publikowali w następnym dziesięcioleciu Józef Spors⁵² oraz Edward Rymar⁵³, a także Kazimierz Bobowski⁵⁴. Stosunko-

---

Tesaurariusze, witzumowie, strukturiusze, ibidem, 2010, z. 1, s. 7–33; idem, *Pierwsze generacje rodu pomorskich Borcków (XXII–XIV w.)*, ibidem, 2003, z. 3, s. 7–34.

⁴⁵ Np. E. Rymar, *Nazwy wodne dorzecza dolnej Odry (dokumentacja, identyfikacja, lokalizacja)*, cz. I: *Zlewnia Myśli*, PZP 1987, z. 4, s. 243–282, cz. II: *Nazwy wodne zlewni rzeki Rurzyca*, ibidem, 1988, z. 1–2, s. 481–502, cz. III: *Nazwy wodne obszaru między ujściem Myśli i Rurzyca*, ibidem, s. 503–524.

⁴⁶ E. Rymar, *Trzciniśko w średniowieczu*, PZP 2007, z. 3, s. 101–123. Także: *Pralatura kapituły kamińskiej w XII–XVI wieku*, cz. I: *Dziekani*, ibidem, 2008, z. 3, s. 7–23.

⁴⁷ D. Wybranowski, *Upadek polityczny księcia Przybysława II, pana na Dobrej, Białogardzie i Olesznie, a sprawa likwidacji enklaw wpływów brandenburskich na Pomorzu Zachodnim do 1291–1292 roku*, PZP 1999, z. 2, s. 7–22.

⁴⁸ L. Dziedzic-Król, *Rocznik Kolbacki. (Przegląd badań)*, PZP 1991, z. 1, s. 57–72.

⁴⁹ A. Malinowski, B. Malinowski, *Rozwój osadnictwa na ziemi bobolickiej do połowy XIV wieku*, PZP 1990, z. 4, s. 7–30.

⁵⁰ J.M. Piskorski, *Z dziejów politycznych Wkrzan*, PZP 1981, z. 1, s. 43–72.

⁵¹ Z. Szultka, *Urząd marszałka sejmu i marszałkowie brandenbursko-pruskiej części Pomorza Zachodniego w XVII i XVIII wieku*, PZP 1999, z. 3, s. 25–41.

⁵² H. Spors, *O dawnych rzekach Dzierżęcince, Raduszce i Malej Raduszy. (Regulacja rzeczna w rejonie Koszalina z 1274 r.)*, PZP 1991, z. 1, s. 163–181.

⁵³ E. Rymar, *Nazwy wodne...*, cz. V: *Górna i lewobrzeżna środkowa Ina*, PZP 1991, z. 1, s. 133–162; idem, *Spór graniczny księstwa zachodniopomorskiego z Nową Marchią nad dolną Rurzycą (XII–XVII w.)*, ibidem, 2000, z. 2, s. 27–38.

⁵⁴ K. Bobowski, *Aktywność skryptorium dokumentowego klasztoru cysterek w Szczecinie do końca XIII wieku (w zakresie „ars dictandi” i „ars scribendi”)*, PZP 1991, z. 2, s. 7–19.

wo skromnie reprezentowana była problematyka gospodarcza – w 1999 r. Marian Rulewicz pisał o wczesnośredniowiecznej gospodarce Szczecina⁵⁵, Ewa Ferenc-Szydełko zajęła się zaś bartnictwem Księstwa Pomorskiego w źródłach⁵⁶.

Pośród młodszej generacji ku dziejom warstwy rycerskiej w Księstwie Pomorskim i jego roli w konfliktach polityczno-dynastycznych zwrócił się Dariusz Wybranowski⁵⁷. Szeroko pojęte zagadnienia organizacji państwa feudalnego podjęła Agnieszka Gut, sygnalizująca na łamach czasopisma zainteresowanie zupełnie nową problematyką, jaką była zachodniopomorska kancelaria książęca w średniowieczu⁵⁸. Z kolei choszcznianin Grzegorz Jacek Brzustowicz poświęcał swoje artykuły wybranym kwestiom heraldycznym na przykładzie rodów zachodniopomorskich⁵⁹.

Doba nowożytna w dziejach Pomorza Zachodniego została na wielu polach jego historii w XVI–XVII w. zagospodarowana z początku przez badaczy ze środowiska poznańskiego, następnie przez szczecinian. I tak, poznanianin Zygmunt Boras pisał w latach sześćdziesiątych XX w. o związkach Księstwa Pomorskiego z Polską w sferze dynastyczno-politycznej⁶⁰, a prawnoustrojową płaszczyznę tych stosunków w okresie nowożytnym prezentował później Andrzej Nowakowski⁶¹. Do elitarnej kultury w I Rzeczypospolitej i jej tradycji morskich nawiązał w obszarze sztuki złotniczej i luksusu Stanisław Życiński⁶². Generalnie problematyka dziejów kulturalnych i architektury nie znajdowała zbyt eksponowanego miejsca

---

⁵⁵ M. Rulewicz, *Rybołówstwo wczesnośredniowiecznego Szczecina*, PZP 1999, z. 1, s. 47–71.

⁵⁶ E. Ferenc-Szydełko, *Bartnictwo w feudalnych źródłach zachodniopomorskich*, PZP 1989, z. 3–4, s. 243–254.

⁵⁷ D. Wybranowski, *Udział rycerstwa w konflikcie Bogusława IV z juniorami w latach 294–1295. Przyczynek do układów podziałowych księstwa zachodniopomorskiego w 1295 roku*, PZP 2000, z. 3, s. 7–38.

⁵⁸ A. Gut, *Personel kancelarii książąt pomorskich do połowy XIV wieku*, PZP 1999, z. 1, s. 73–102; eadem, *Sąd Wójtowski w Lęborku (1773–1804)*, ibidem, 1999, z. 3, s. 43–53.

⁵⁹ G.J. Brzustowicz, *Herb von Maltzanów – dziedzicznych marszałków ziemi szczecińskiej*, cz. I, PZP 2007, z. 3, s. 7–26.

⁶⁰ Z. Boras, *Sprawy zachodniopomorskie na sejmie toruńskim w roku 1576*, PZP 1966, z. 5, s. 15–30; idem, *Próba wprowadzenia polskiej soli na Pomorze Zachodnie w XVI w.*, ibidem, 1964, z. 1 s. 5–24; idem, *Reformacja w Szczecinie*, ibidem, 1994, z. 1, s. 55–71.

⁶¹ A. Nowakowski, *Stosunki polsko-pomorskie w latach 1548–1637. Szkic prawnohistoryczny*, PZP 1993, z. 1, s. 57–74.

⁶² S. Życiński, *Związek sztuki złotniczej z morzem w inwentarzach pośmiertnych szlachty koronnej w XVII i XVIII wieku*, PZP 1989, z. 3–4, s. 265–276; idem, *Złotnictwo w skarbcu królewieckim Ludwika Karoliny Radziwiłłówny z roku 1680*, ibidem, s. 277–301.

na łamach czasopisma; później nawiązywał do niej Bernard Konarski, pisząc na temat Zamku Książąt Pomorskich w Darłowie na tle prądów artystycznych epoki i losów politycznych księstwa⁶³. Nader deficytowy temat, jakim były dzieje szwedzkiego Szczecina, w wymiarze ponadregionalnym podjął Władysław Myk, publikując artykuł o miejscu Pomorza szwedzkiego, a dokładnie Szczecina, w polityce propagandowo-informacyjnej Sztokholmu wobec Rzeczypospolitej w okresie szwedzkiego „potopu”⁶⁴. Splot wydarzeń wojskowych i polityczno-dyplomatycznych, a także wybrane spory terytorialne mające miejsce w Księstwie Pomorskim podczas wojny trzydziestoletniej przedstawiał wspomniany już Grzegorz J. Brzustowicz⁶⁵. Niektóre zagadnienia dworskiego obyczaju, kulturalnego mecenatu książąt oraz najwyższej elity społecznej Księstwa Pomorskiego w dobie późnego renesansu prezentowała Agata Bogowska, sięgając w tym celu do relacji augsburskiego mieszczanina Filipa Hainhofera z 1617 r.⁶⁶

Natomiast problematykę gospodarczą, dotyczącą głównie rolnictwa, szlachty i chłopów, podejmował Bogdan Wachowiak⁶⁷. Badał on dzieje Księstwa Pomorskiego w kontekście wielkiej polityki mocarstw strefy Bałtyku w XVI w.⁶⁸, ostatnio zaś opublikował na łamach szczecińskiego czasopisma artykuł o handlu odrzańsko-warciańskim w kontekście często burzliwych stosunków między Księstwem Pomorskim/Pomorzem brandenbursko-pruskim a Rzeczpospolitą w okresie ponad stulecia⁶⁹. Z kolei Kazimiera Chojnacka zajmowała się związkami między interesami gospodarczymi Księstwa Pomorskiego i Rzeczypo-

---

⁶³ B. Konarski, *Zamek Książąt Pomorskich w Darłowie*, PZP 1994, z. 1, s. 171–177.

⁶⁴ W. Myk, *Szczecińskie wydawnictwa szwedzkiej publicystyki politycznej w latach „potopu” (1655–1660)*, PZP 1995, z. 3, s. 45–60.

⁶⁵ G.J. Brzustowicz, *Oblężenie Strzałowa w 1628 roku*, cz. I, PZP 2008, z. 3, s. 5–24, cz. II, ibidem, z. 4, s. 29–50; idem, *Pomorsko-brandenburski spór sądowy dotyczący przynależności państwowej Granowa*, cz. I, ibidem, 2011, z. 3, s. 5–24, cz. II, ibidem, z. 4, s. 5–34.

⁶⁶ A. Bogowska, *Dwór Filipa II i Pomorze Zachodnie w świetle dzienników Filipa Hainhofera*, PZP 2003, z. 3, s. 35–44.

⁶⁷ B. Wachowiak, *Powinności pańszczyźniane gospodarstw chłopskich w domenie Szadzko w końcu XVI i na początku XVII wieku*, PZP 1966, z. 1–2, s. 57–81; idem, *Dzieje Pomorza Zachodniego od XIII do połowy XVII wieku w powojennej historiografii polskiej i obcej*, PZP 1975, z. 2, s. 161–174.

⁶⁸ B. Wachowiak, *Pomorze Zachodnie w dobie wojny północnej siedmioletniej (1563–1570)*, PZP 1971, z. 3, s. 5–16.

⁶⁹ B. Wachowiak, *Wybrane problemy handlu odrzańsko-warciańskiego w latach 1618–1750*, PZP 2011, z. 2, s. 49–66. Do tego tematu także M. Grzęda, *Kongres szczeciński*, PZP 1971, z. 3, s. 17–35.

spolitej a ich relacjami z Brandenburgią⁷⁰. Historią bankowości nowożytnej na przykładzie domu Loitzów w Księstwie Pomorskim i Rzeczypospolitej zajęła się Małgorzata Duczmal-Charyna⁷¹, a problematykę życia umysłowego i kulturalnego Szczecina przedstawiła w obszernym tekście Urszula Szajko⁷². Agnieszka Chlebowska wzbogaciła stan badań nad społeczeństwem i umysłowością w tym mieście, analizując dzieje wybranych instytucji szkolnictwa doby nowożytnej i nowszej w oparciu o podstawy prawne, administracyjne i infrastrukturę placówki Jageteuffla w Szczecinie⁷³.

Problematyka prawnoustrojowa i jej ewolucja na nowożytnym Pomorzu pojawiła się dość późno, zainicjował ją zaś poznańsko-słupski badacz Zygmunt Szultka, podejmując doniosły dla procesu sprusaczenia tego obszaru problem allodyfikacji dóbr lennych⁷⁴. Istotną częścią zagadnień okresu nowożytnego, prezentowanych na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego”, stała się kartografia, przedstawiana piórem Bogdana Frankiewicza⁷⁵, w późniejszych zaś latach prezentowana przez Mieczysława Stelmacha w kontekście stanu i potrzeb badań⁷⁶. Historyk ten zapoznawał nas także z wybitnymi osobistościami kultury późnej epoki nowożytnej Pomorza brandenbursko-pruskiego⁷⁷. Inne, równie ważne obszary kultury i życia umysłowego tegoż czasu otwierał przed nami Mikołaj Szczęsny⁷⁸. Dzieje cechów zachodniopomorskich, w tym ich funkcji społecznych i pomocowych, pojawiły się na łamach czasopisma po raz pierwszy dopiero dzie-

---

⁷⁰ K. Chojnacka, *Polsko-pomorskie zabiegi dyplomatyczne o wolną żeglugę na Warcie i Odrze w drugiej połowie XVI wieku*, PZP 1972, z. 2, s. 21–45.

⁷¹ M. Duczmal-Charyna, *Majątki ziemskiej Loitzów – właścicieli domu bankowo-handlowego w Szczecinie, Gdańsku i Lüneburgu*, PZP 1978, z. 3, s. 63–77.

⁷² U. Szajko, *Z dziejów piśmiennictwa w Szczecinie w pierwszym stuleciu drukarstwa*, PZP 1979, z. 3, s. 99–146.

⁷³ A. Chlebowska, *Dzieje Kolegium Ottona Jageteuffla w Szczecinie 1534–1914*, PZP 1998, z. 4, s. 33–55.

⁷⁴ Z. Szultka, *Problem allodyfikacji dóbr lennych na Pomorzu Zachodnim w XVIII wieku*, PZP 1992, z. 3, s. 7–28.

⁷⁵ B. Frankiewicz, *Kartografia zachodniopomorska od XVI do XVIII wieku*, PZP 1973, z. 2, s. 25–42.

⁷⁶ M. Stelmach, *Historia kartografii pomorskiej – stan i potrzeby badań*, PZP 1994, z. 3, s. 129–145.

⁷⁷ M. Stelmach, *David Gilly i jego mapa Pomorza Zachodniego z 1789 r.*, PZP 1983, z. 1–2, s. 237–244.

⁷⁸ M. Szczęsny, *Życie muzyczne Szczecina na przełomie XVIII i XIX wieku*, PZP 1993, z. 4, s. 9–26.

ki badaniom szczecinianki Agnieszki Pawłowskiej⁷⁹. Do problematyki miejskiej w długim okresie na przykładzie Gryfina w XV–XVIII w. odniosła się Lucyna Turek-Kwiatkowska⁸⁰.

W 1990 r. i latach następnych na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” pojawiły się publikacje Radosława Gazińskiego, który swoje zainteresowania naukowe skierował trwale ku wybranym obszarom życia gospodarczego, w tym ku historii żeglugi i handlu morskiego oraz technicznych wysiłków państwa zmierzających do utrzymania żeglowności dróg wodnych⁸¹. Badacz ten zajmował się również funkcjonowaniem dróg wodnych ujścia Odry i ich rolą w powiązaniu z siecią dróg lądowych, a także ich znaczeniem dla wymiany handlowej i rybołówstwa w Księstwie Pomorskim⁸². Swoje pióro poświęcił też szerszym zagadnieniom, takim jak miejsce handlu w długotrwałej rywalizacji polityczno-ekonomicznej Szwecji i Prus w rejonie Piany oraz analiza stanu gospodarki Szczecina u schyłku państwa fryderycjańskiego/staropruskiego⁸³. Nad dziejami doliny Noteci w kontekście jej przynależności politycznej, administracyjnej i społecznej pochylił się natomiast Stanisław Talarczyk⁸⁴.

Teksty dotyczące okresu XIX i pierwszej połowy XX w. na łamach czasopiśma systematycznie wzbogacano, rozbudowywano kierunki badań, a prawdziwy ich rozkwit nastąpił w latach siedemdziesiątych XX w. Ukazywały się prace zawierające w swej tematyce mniej lub bardziej dominujące lub istotne pierwiastki związków z ziemią polską pod zaborami oraz z odrodzoną w 1918/20 r.

⁷⁹ A. Pawłowska, *W poszukiwaniu wsparcia – wzajemna pomoc w organizacjach cechowych na Pomorzu Zachodnim w świetle źródeł (XVII–XVIII w.)*, PZP 2010, z. 4, s. 7–18.

⁸⁰ L. Turek-Kwiatkowska, *Gryfino w zjednoczonym księstwie zachodniopomorskim (1478–1648)*, PZP 1999, z. 2, s. 51–69.

⁸¹ R. Gaziński, *Z dziejów prac pogłębiarskich na Zalewie Szczecińskim (XVIII w.)*, PZP 1990, z. 1–2, s. 157–170; idem, *Pierwsza świnioujska pogłębiarka parowa (1817–1820)*, PZP 1994, z. 2, s. 53–62.

⁸² R. Gaziński, *Port Regoujścia (XIII–XVIII w.) w świetle materiałów Archiwum Państwowego w Szczecinie*, PZP 1991, z. 4, s. 141–150; idem, *Szczecińscy tragarze portowi w XIV–XVII wieku*, ibidem, 1990, z. 3, s. 149–166; idem, *Z badań nad dziejami handlu lokalnego w rejonie Piany w pierwszej połowie XIII wieku*, ibidem, 1999, z. 1 s. 37–45; idem, *Świna jako droga wodna w średniowieczu*, ibidem, 2006, z. 4, s. 139–146.

⁸³ R. Gaziński, *Z dziejów stosunków gospodarczych między Szwecją a Prusami. Spór o handel na Pianie i Świnie w latach 1720–1764*, PZP 1992, z. 1, s. 39–47; idem, *Szczecińska gospodarka morska na przełomie XVIII i XIX wieku – stagnacja czy rozwój?*, ibidem, 2005, z. 3, s. 7–20; idem, *Kształtowanie się pruskiego ustawodawstwa chroniącego rozbitków i ich własność na pomorskich brzegach w pierwszej połowie XVIII wieku*, ibidem, 2003, z. 2, s. 17–29.

⁸⁴ S. Talarczyk, *Reformy w powiecie Strzelce Krajeńskie po klęsce Prus w 1806 roku*, PZP 1999, z. 2, s. 113–127.

II Rzeczpospolitą i dziejami Polaków w prowincji Pomorze. Procesy ekonomiczne i demograficzne zachodzące na Pomorzu Zachodnim, szczególnie od lat dziewięćdziesiątych XIX w., odgrywały pewną rolę (teoria „obumierającego półwyspu”) w umacnianiu legitymizacji przyłączenia Pomorza Zachodniego do Polski po drugiej wojnie światowej, a niejako dopełnieniem tego procesu była klęska III Rzeszy⁸⁵. Przyłączenie ziem między Lęborkiem a Świnoujściem do „właściwej” Polski zdawało się zjawiskiem pozbawionym historycznej alternatywy. Trudno tym zagadnieniom precyzyjnie przyporządkować poszczególnych autorów jednej czy kilku generacji na przestrzeni omawianego niemal sześćdziesięciolecia; większość z nich podejmowała w określonych latach czy dekadach problemy „czysto” niemieckie już to w kontekście związków Pomorza Zachodniego z prusko-niemieckim organizmem państwowym, już to – w poszukiwaniu pogłębienia powszechnodziejowego kontekstu historii Pomorza – kierując jednocześnie wzrok ku ziemiom polskim i basenu Morza Bałtyckiego w ogóle.

Nawiązanie do wspomnianego w pierwszej części artykułu dorobku historyków sztuki i konserwatorów oraz w dziedzinie kultury dokonało się raczej późno, bo dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX w. I tak, Ewa Gwiazdowska pisała o widokach Szczecina z pierwszej ćwierci XX w.⁸⁶, natomiast Janina Kochanowska prezentowała wybrane dzieła sztuki sakralnej, jej funkcje i związane z nią problemy konserwatorskie⁸⁷. Ponad dekadę później Maria Łopuch przedstawiła część twórczości wschodniopruskiego malarza Lovisa Corintha, który walnie wzbogacił sztukę prowincji Pomorze⁸⁸. Środowisko to, np. piórem Alicji Biranowskiej-Kurtz, pisało wiele lat później na temat rozwoju przestrzennego mniejszych miast Pomorza Zachodniego i Nowej Marchii w ciągu stuleci – miast, których substancję historyczną działania końcowego etapu drugiej wojny światowej zniszczyły w różnym stopniu⁸⁹. Odbicie Szczecina w kartografii

---

⁸⁵ A. Wielopolski, *Związki Pomorza Zachodniego z Polską na przestrzeni dziejów*, PZP 1965, z. 6, s. 5–14.

⁸⁶ E. Gwiazdowska, *Widoki Szczecina w latach ok. 1900–1920. Ich specyfika i odmienność w stosunku do widoków wykonywanych po 1871 r.*, PZP 1995, z. 3, s. 111–128; eadem, *Hans Hartig (1873–1936), pomorski pejzażysta, marynista i weducista*, cz. I: *Biografia artysty*, ibidem, 2000, z. 2, s. 71–90.

⁸⁷ J. Kochanowska, *Ołtarz i ambona z Sowna. Historia fundacji, peregrynacje, dziewiętnastowieczna konserwacja, dzieje najnowsze*, PZP 1995, z. 3, s. 129–150.

⁸⁸ M. Łopuch, *Pomorskie tropy Lovisa Corintha*, PZP 2007, z. 3, s. 27–50.

⁸⁹ Np. A. Biranowska-Kurtz, *Rozwój przestrzenny Morynia od średniowiecza do współczesności*, PZP 2009, z. 3, s. 51–75; eadem, *Rozwój przestrzenny miasta Ploty do końca XX wieku*, ibi-

zainteresowało Bolesława Wolnego⁹⁰, a kulturę muzyczną Pyrzyce w okresie niemal stulecia ukazała Brygida Borecka⁹¹. Mieczysław Stelmach zajął się dwoma planami Szczecina z XIX w., ważnymi dla naszej wiedzy o przestrzennym kształcie miasta oraz procesach jego wychodzenia poza wzniesioną w XVIII w. twierdzę⁹². Kwestie narodowościowe na przykładzie stosunku monarchii pruskiej do słowiańskich poddanych na Pomorzu brandenbursko-pruskim interesowały Zygmunta Szultkę⁹³. Wspomnieć też należy o krótkim artykule Krzysztofa Prokopa, naświetlającym niektóre, głównie personalne relacje między państwem pruskim i niemieckim w XIX i pierwszej połowie XX w. a Stolicą Apostolską, rozpatrywane z perspektywy pozycji Kościoła katolickiego i ordynariuszy wrocławskich oraz berlińskich w prowincji Pomorze⁹⁴.

Nurt łączący prowincję Pomorze z historią Polski i państwa pruskiego jako monarchii, cesarstwa i republiki w XIX i XX w. należał do najstarszych zainteresowań szczecińskich i pozaszczecińskich badaczy. Legł on u podstaw badań Ojców Założycieli szczecińskiego pomorzoznawstwa – Alfreda Wielopolskiego oraz Bogdana Dopierały⁹⁵. Problematyka transportu i jego miejsca w rozwoju portu Szczecina stała się przedmiotem zainteresowań urodzonego w Szczecinie w 1934 r. Klemensa Piotrowskiego⁹⁶, który w końcu lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku opublikował doktorat na ten temat. Zagadnienia aktywnej polityki społecznej państwa pruskiego i niemieckiego z jej antypolskim kontekstem

---

dem, 2008, z. 1, s. 31–62; eadem, *Świnoujście – kurort. Historia i rozwój przestrzenny w latach 1823–2000*, ibidem, 2004, z. 4, s. 91–118.

⁹⁰ B. Wolny, *Próba kartograficznej rekonstrukcji rzeźby terenu Starego Miasta w Szczecinie*, PZP 1971, z. 3, s. 63–80.

⁹¹ B. Borecka, *Wprowadzenie do kultury muzycznej Pyrzyce w latach 1848–1945*, PZP 2007, z. 2, s. 55–92.

⁹² M. Stelmach, *Dwa nieznanne plany Szczecina z 1876 i 1879 roku*, PZP 1976, z. 3, s. 215–220.

⁹³ Z. Szultka, *Pruskie programy likwidacji języka kaszubskiego na Pomorzu Zachodnim i litewskiego w Prusach Wschodnich w latach 1803–1804*, PZP 2004, z. 4, s. 19–34.

⁹⁴ K. Prokop, *Sukcesja apostolska pasterzy Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w latach 1821(1811)–1945*, PZP 2004, z. 4, s. 35–43.

⁹⁵ A. Wielopolski, *Gospodarka Pomorza Zachodniego w XI wieku*, Szczecin 1959; B. Dopierała, *Ekonomiczne i demograficzne problemy Pomorza Zachodniego w świetle niemieckich materiałów źródłowych z lat 1926–1932*, Poznań 1959.

⁹⁶ K. Piotrowski, *Rozbudowa drogi wodnej Szczecin–Świnoujście w XIX wieku*, PZP 1983, z. 3–4, s. 49–67.

w tle należały z kolei do najstarszych zainteresowań Józefa Stanielewicza⁹⁷, który następnie poszerzył swoje dociekania o problemy transportu i żeglugi w prowincji Pomorze w XIX i początkach XX w. oraz porównawcze dzieje wielkich niemieckich portów nad Bałtykiem i Morzem Północnym w walce konkurencyjnej Szczecina z innymi portami niemieckimi Bałtyku i Morza Północnego przed wybuchem pierwszej wojny światowej⁹⁸. Historyk ten interesował się także losem rosyjskich jeńców tej wojny w prowincji Pomorze w całym okresie międzywojennym⁹⁹. W początkach lat siedemdziesiątych XX w. pojawiła się na łamach czasopisma nowa problematyka: Edward Włodarczyk podjął w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” zagadnienie genezy i rozwoju wielkiego przemysłu Szczecina, rozpatrywane w kontekście polityki państwa, rynku pracy i przemian społecznych stolicy prowincji Pomorze¹⁰⁰. W okresie późniejszym historyk ten ukazywał wpływ czynników zewnętrznych, politycznych i strategicznych, kapitału i państwa, na gospodarcze szanse Szczecina, opisując także istotne składowe pruskiej polityki morskiej w XVIII i XIX w.¹⁰¹ Swoje zainteresowania Edward Włodarczyk kierował również ku kwestiom rewizjonizmu granicznego Republiki Weimarskiej wobec II Rzeczypospolitej¹⁰². Zagadnieniami komunikacji i transportu zajął się na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” Andrzej

---

⁹⁷ J. Stanielewicz, *Z dziejów walki o ziemię we wschodnich powiatach Pomorza Zachodniego w latach 1918–1945*, PZP 1963, z. 6, s. 5–24; idem, *Osadnictwo kolonistów niemieckich z Wielkopolski i Pomorza Gdańskiego na Pomorzu Zachodnim po pierwszej wojnie światowej*, ibidem, 1966, z. 4, s. 5–19; idem, *Kierunki rozwoju szczecińskiego eksportu zboża w latach 1815–1850*, ibidem, 1974, z. 3–4, s. 131–155.

⁹⁸ J. Stanielewicz, *Starania Szczecina o wybudowanie linii kolejowej do Świnoujścia przez Zalew Szczeciński w XIX wieku*, PZP 1972, z. 2, s. 55–60; idem, *Szczecin – główny port ziem polskich w XIX i początkach XX wieku*, ibidem, 1983, z. 3–4, s. 41–48; idem, *Związki handlowe portu królewieckiego z Rosją i Polską przed 1945 r.*, ibidem, 1992, z. 1, s. 49–61.

⁹⁹ S. Stanielewicz, *Rosyjscy jeńcy wojenni na Pomorzu Zachodnim w latach 1918–1939*, PZP 1965, z. 4, s. 118.

¹⁰⁰ E. Włodarczyk, *Kształtowanie się rynku pracy a rozwój szczecińskiego przemysłu w latach 1918–1932*, PZP 1973, z. 2, s. 43–63; idem, *Próba periodyzacji dziejów wielkiego przemysłu Szczecina w latach 1850–1918*, ibidem, 1974, z. 3–4, s. 157–177. Także: idem, *Przemysł wapienniczy i cementowy na Pomorzu Zachodnim do 1939 roku*, ibidem, 1994, z. 1, s. 84–102.

¹⁰¹ E. Włodarczyk, *Rola kapitału pozaszczecińskiego w rozwoju gospodarczym Szczecina w drugiej połowie XIX i początku XX w. (do 1918 r.)*, PZP 1978, z. 3, s. 23–44; idem, *Powstanie szczecińsko-pruskiej wspólnoty portowej w 1923 roku*, ibidem, 1992, z. 3, s. 29–48; idem, *Wokół problemów pruskiej polityki morskiej w XVIII–XIX w.*, ibidem, 1990, z. 4, s. 42–62.

¹⁰² E. Włodarczyk, *Wpływ zmian granicznych na wschodzie Niemiec po pierwszej wojnie światowej na gospodarkę prowincji nadgranicznych w ocenie Andreasa Hessego*, PZP 2004, z. 3, s. 47–58.

Mielcarek, badając to zagadnienie pod kątem rozwiązań technicznych, organizacji i związków kolejnictwa i dróg wodnych z interesami gospodarczymi prowincji i celami państwa preferującego procesy integracji wschodnich prowincji Prus i Niemiec¹⁰³. Historyk ten podjął też szersze studia na temat miejsca kolei w cywilizacyjnym postępie prowincji Pomorze do trzeciej ćwierci XIX w.¹⁰⁴ W tymże 1993 r. Krzysztof Leszczyński osadził zjawisko – budzących dziś tak romantyczne i krajoznawczo-estetyczne skojarzenia – kolejek wąskotorowych w realiach ustrojowych i samorządowych prowincji Pomorze¹⁰⁵.

W latach osiemdziesiątych XX w. także Włodzimierz Stepiński pisał o problematyce dziejów gospodarczych Szczecina, jego handlu i żeglugi¹⁰⁶, a w latach następnych również o wybranych aspektach działalności gospodarczej wielkiej własności ziemskiej i jej finansowych instytucjach połączeń żeglugowych, które zabezpieczały jej potrzeby kredytu rolnego¹⁰⁷. W 1996 r. na łamach czasopisma zadebiutował – także problematyką gospodarczą – Dariusz Szudra, podejmując doniosły problem polityki gospodarczej Fryderyka II wobec zagarniętej w pierwszym rozbiórce części Rzeczypospolitej¹⁰⁸. W następnych latach historyk ten opisywał tendencje w procesach społecznych, głównie demograficznych, prowincji Pomorze, osadzając te zjawiska na tle analogicznych procesów zachodzących w Rzeszy i wybranych relacji tego państwa i II RP na przykładzie optantów w „rewizjonistycznej” Marchii Granicznej¹⁰⁹. Do tej tradycji badań nawiązała w kontekście statystycznych ustaleń i ich prezentacji Karolina Sobańska, pisząc

---

¹⁰³ A. Mielcarek, *Robotnicy kolejowi na Pomorzu Zachodnim w latach czterdziestych XIX w.*, PZP 1977, z. 4, s. 91–100; idem, *Rozwój sieci kolejowej na Pomorzu Zachodnim do 1914 r.*, ibidem, 1982, z. 1, s. 15–33.

¹⁰⁴ A. Mielcarek, *Znaczenie kolei dla rozwoju gospodarczego prowincji pomorskiej do roku 1879*, PZP 1993, z. 4, s. 27–45.

¹⁰⁵ K. Leszczyński, *Rola samorządu terytorialnego w rozwoju kolejek wąskotorowych na Pomorzu Zachodnim w XIX i XX wieku*, PZP 1993, z. 4, s. 61–75.

¹⁰⁶ W. Stepiński, *Szczecińskie jarmarki wełniane w pierwszej połowie XIX w.*, PZP 1983, z. 1–2, s. 25–48; idem, *Początki zalewowej żeglugi parowej w Szczecinie w latach 1820–1860*, ibidem, 1985, z. 1–2, s. 33–55.

¹⁰⁷ W. Stepiński, *Junkrzy w rolniczych spółdzielniach spożywców na Pomorzu Zachodnim na przełomie XIX i XX wieku*, PZP 1989, z. 1–2, s. 109–129; idem, *Ziemstwo Pomorskie w latach 1780–1985. Uwagi do podstaw finansowych kapitalizmu agrarnego w Prusach w XIX wieku*, ibidem, 1991, z. 3, s. 45–62.

¹⁰⁸ D. Szudra, *Polityka gospodarcza Prus wobec okręgu nadnoteckiego (do 1786 r.)*, PZP 1996, z. 4, s. 21–56.

¹⁰⁹ D. Szudra, *Tendencje w przemianach demograficznych w pruskiej prowincji Pomorze na tle trendów ogólnoniemieckich w latach 1871–1914*, PZP 2000, z. 4, s. 23–42; idem, *Optanci polscy*

o rozmieszczeniu ludności, jej strukturze, wyznaniu, strukturze zakładów przemysłowych i rzemieślniczych oraz wspierając swój wykład stosowną mapą powiatu Randow¹¹⁰. Natomiast Agnieszka Chlebowska wzbogaciła nurt badań nad społeczeństwem prowincji Pomorze i jego umysłowością, analizując pierwsze przejawy aktywności politycznej i obywatelskiej kobiet na tym obszarze¹¹¹.

Wraz z początkiem obecnego stulecia pojawili się na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” przedstawiciele średniej i młodej generacji szczecińskich historyków – ci ostatni urodzeni między 1970 a 1975 r. Było to równoznaczne z pojawieniem się nowych obszarów badania przeszłości, ze szczególnym zaakcentowaniem tradycji badań regionalnych. Paweł Gut zainaugurował swoją autorską obecność w omawianym czasopiśmie rozważaniami na temat sądownictwa na Pomorzu pruskim w XVIII w.¹¹², natomiast dzieje nauki humanistycznej i towarzystw naukowo-muzealnych niemieckiego Pomorza podjął Maciej Szukała¹¹³, który też, szeroko uwzględniając ogólnopruski kontekst tych zjawisk, zaprezentował źródłową podstawę dziejów szczecińskiego towarzystwa historyczno-archeologicznego aż do 1942 r.¹¹⁴ Istotne problemy zdrowotności w okresie niemieckiego Szczecina i Pomorza Zachodniego oraz kwestie budowy służącej do dziś jego polskim mieszkańcom infrastruktury podjął – pochodzący spoza „cechu” – Andrzej M. Sedlaczek¹¹⁵.

---

w prowincji Marchia Graniczna Poznańskie-Prusy Zachodnie w świetle informacji Generalnego Konsulatu RP w Berlinie pochodzących z przelomu lat 1921 i 1922, *ibidem*, 2005, z. 3, s. 21–33.

¹¹⁰ K. Sobańska, *Obraz statystyczny byłego powiatu randowskiego (Randow) w świetle spisów powszechnych z 16 czerwca 1925 roku oraz 16 czerwca 1933 roku*, PZP 2003, z. 2, s. 31–40.

¹¹¹ A. Chlebowska, *Pod znakiem Czerwonego Krzyża. Patriotyczne Stowarzyszenie Kobiet w Szczecinie (1869–1914) jako organizacja z nurtu ruchu kobiecego wspieranego przez państwo pruskie*, PZP 2007, z. 1, s. 39–66.

¹¹² P. Gut, *Próby reform sądownictwa małych miast na Pomorzu pruskim w XVIII wieku*, PZP 2000, z. 3, s. 39–49; *idem*, *Szkice z dziejów ustrojowych i politycznych Barlinka w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, *ibidem*, 2008, z. 3, s. 25–48.

¹¹³ M. Szukała, *Miejsce „Baltische Studien” (1832–1940) w pomorskich badaniach regionalnych*, PZP 2000, z. 3, s. 51–73; *idem*, *Skład osobowy, struktura społeczna i zawodowa oraz formy działalności członków Towarzystwa Historii Pomorza i Starożytności od lat siedemdziesiątych XIX wieku do końca pierwszej wojny światowej*, *ibidem*, z. 2, s. 39–55.

¹¹⁴ M. Szukała, *Materiały źródłowe do historii Pomorskiego Towarzystwa Historyczno-Archeologicznego w zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie (1824–1942)*, PZP 1994, z. 2, s. 141–153.

¹¹⁵ A.M. Sedlaczek, *Rozwój organizacji do walki z gruźlicą na terenie Pomorza Zachodniego (Provinz Ost-Pommern) na przełomie XIX i XXX wieku*, PZP 2001, z. 3, s. 77–93.

Zagadnienia świadomości niemieckiego społeczeństwa Pomorza w świetle narracji historiografii regionalnej omawiała już w latach osiemdziesiątych XX w. Lucyna Turek-Kwiatkowska¹¹⁶. Miejsce prasy oraz idea rekonstrukcji życia politycznego stolicy prowincji Pomorze podczas jednego z najbardziej przełomowych wydarzeń dziejów Prus/Niemiec znalazły swoje oświetlenie po raz pierwszy dzięki badaniom Anety Ciżek¹¹⁷. Kulturą muzyczną małych ośrodków miejskich prowincji Pomorze, instrumentalnymi podstawami tej kultury oraz infrastrukturą miejsc i występującymi tu osobistościami artystycznymi interesowała się – jak już wspomniałem – Brygida Borecka¹¹⁸, Janina Kosman zaś pisała na temat szczecińskich i zachodniopomorskich bibliotek ok. 1900 r. i metodologicznych oraz źródłowych problemów badań nad ich dziejami¹¹⁹.

Ku dziejom politycznym i historii partii politycznych niemieckiego Szczecina i pruskiej prowincji Pomorze – z jednoznaczną preferencją lewicy i skrajnej lewicy w kontekście panujących stosunków politycznych i systemu partyjnego – zwrócił się w latach siedemdziesiątych XX w. Andrzej Głowacki¹²⁰. Do tradycji badania lewicy niemieckiej na Pomorzu Zachodnim nawiązywał w tychże latach również Zdzisław Borzycki; interesował się on rewolucyjnymi tradycjami Komunistycznej Partii Niemiec w genezie powstania NRD, w tekstach swych w pełni respektując obowiązujący za Odrą hagiograficzny ton narracji¹²¹.

Historia polityczna prowincji Pomorze w okresie weimarskim i nazistowskim była na łamach omawianego czasopisma podejmowana nader sporadycznie.

Okres pierwszej wojny światowej w historii Pomorza Zachodniego znalazł miejsce w artykule Edyty Ostapowicz i Włodzimierza Stepińskiego na temat pozycji niemieckiej kobiety w Szczecinie w czasie agresji Niemiec na swoich wiel-

---

¹¹⁶ L. Turek-Kwiatkowska, *Problem „narodowości” pomorskiej w historiografii regionalnej w I połowie XIX wieku*, PZP 1984, z. 1–2, s. 67–80.

¹¹⁷ A. Ciżek, *Wojna francusko-pruska 1870–1871 w świetle liberalnej prasy szczecińskiej*, PZP 1996, z. 4, s. 57–106.

¹¹⁸ B. Borecka, *Wprowadzenie do kultury muzycznej...*

¹¹⁹ J. Kosman, *Dzieje szczecińskich i pomorskich bibliotek na przełomie XIX i XX wieku. Metodologia i źródła*, PZP 2008, z. 3, s. 49–75.

¹²⁰ A. Głowacki, *Prasa socjalistyczna na Pomorzu Zachodnim przed I wojną światową*, PZP 1967, z. 1, s. 137–144; idem, *Oddziaływanie rewolucji 1905 r. w Rosji na klasę robotniczą Pomorza Zachodniego*, ibidem, 1972, z. 4, s. 5–18.

¹²¹ Z. Borzycki, *Rewolucyjne tradycje Komunistycznej partii [sic!] Niemiec i ich znaczenie dla powstania NRD (na przykładzie działalności KPD w byłej prowincji Pomorze)*, PZP 1979, z. 4, s. 17–29.

kich sąsiadów¹²². Do polskiego akcentu w Szczecinie podczas tej wojny odniósł się Adam Wątor, przypominając o kilkudniowym epizodzie Romana Dmowskiego w naszym mieście, gdzie osadzono go na trzy dni w „głodzie i brudzie”¹²³. Lata rewolucji i tworzenia się republiki w ocenie słowiańskich mniejszości prowincji Pomorze zainteresowały Zygmunta Szultkę¹²⁴. Włodzimierz Stępiński odniósł się do wybranych kwestii życia politycznego i partyjnego w Szczecinie weimarskim na przykładzie rezultatów wyborów¹²⁵. Na temat teje problematyki w okresie hitlerowskim zabrał głos Wojciech Wichert, analizując znaczenie prasy zachodniopomorskiej jako instrumentu propagandy reżimu¹²⁶.

O wybranych, nader deficytowych tematach z życia kulturalnego stolicy prowincji Pomorze pisała Lucyna Turek-Kwiatkowska¹²⁷, a do dziejów gospodarczych międzywojennego Szczecina na przykładzie gospodarki morskiej, w kontekście sprawozdań dyplomatów II RP w Szczecinie, odniosła się Anna Kamińska¹²⁸.

Wątki miejsca tej prowincji w wybranych aspektach polityki zagranicznej II RP, a mianowicie działalność II Oddziału Sztabu Generalnego Wojska Polskiego na obszarze hitlerowskiej prowincji Pomorze i plany militarno-sabotażowej penetracji II RP, podjął słupszczanin Wojciech Skóra¹²⁹. Spojrzenie na polskie wątki dziejów gospodarczych z perspektywy działalności polskich organizacji w teje prowincji zaprezentował pod koniec lat sześćdziesiątych ubiegłego wie-

---

¹²² E. Ostapkowicz, W. Stępiński, *Kobieta między światem wielkiego konfliktu a dniem codziennym. Szczecinianka w pierwszych tygodniach pierwszej wojny światowej (w święte tygodnika „Stettiner Hausfrau”)*, PZP 2009, z. 4, s. 29–58.

¹²³ A. Wątor, *Szczeciński epizod Romana Dmowskiego w 1914 roku*, PZP 1993, z. 3, s. 181–186.

¹²⁴ Z. Szultka, *Z badań nad stosunkiem ludności polskiej Pomorza Zachodniego wobec odradzającego się państwa polskiego*, PZP 1979, z. 4, s. 87–85.

¹²⁵ W. Stępiński, *Uwagi do działalności partii politycznych w Szczecinie w okresie Republiki Weimarskiej (w świetle wyborów)*, PZP 1993, z. 2, s. 7–25.

¹²⁶ W. Wichert, *Prasa jako instrument hitlerowskiej propagandy. Bilans trzech lat istnienia III Rzeszy i obchody przejścia władzy przez Hitlera w prowincji Pomorze w świetle „Pommersche Zeitung”, regionalnego organu prasowego NSDAP*, PZP 2009, z. 4, s. 59–82.

¹²⁷ L. Turek-Kwiatkowska, *Życie teatralne w Szczecinie przed 1945 rokiem*, PZP 2000, z. 2, s. 161–171.

¹²⁸ A. Kamińska, *Gospodarka morska Szczecina w świetle raportów morskich konsula polskiego Heliodora Sztarka z lat 1931–1938*, PZP 1998, z. 2, s. 47–70.

¹²⁹ W. Skóra, *Działalność polskiego wywiadu w międzywojennym Szczecinie*, PZP 2000, z. 2, s. 91–117; idem, *Próba organizacji polskiej dywersji na Pomorzu Zachodnim w 1925 roku*, ibidem, 2005, z. 2, s. 148–163.

ku Kazimierz Pietrzak-Pawłowski¹³⁰, natomiast ludności polskiej na Pomorzu Zachodnim, widzianej z perspektywy stanu współczesnych badań i pożądanego kwestionariusza pytań badawczych, poświęcił swój artykuł Bogdan Dopierała¹³¹. Inną perspektywę spojrzenia na ten problem, rozpatrywany w kontekście antypolonizmu i rewizjonizmu granicznego mieszkańców „niemieckiego Wschodu”, zaproponowała Anna Poniatowska¹³².

Problematyka wojenna historii ludności polskiej w Szczecinie i na Pomorzu Zachodnim, z jej wątkiem martyrologiczno-męczeńskim, znalazła odbicie w artykułach Bogdana Frankiewicza, który zainicjował na łamach czasopisma temat pracy przymusowej Polaków i innych narodowości w prowincji Pomorze w latach 1939–1945¹³³. Badacz ten podejmował później także zupełnie pionierskie pod względem tematycznym, mało wówczas znane wątki innych zbrodni niemieckich¹³⁴. Ten nurt zaowocował w początku lat siedemdziesiątych XX w. tekstami na temat obozów jenieckich i pracy przymusowej, pisanymi przez Jerzego Ostrzyżka (o Stalagu II w Stargardzie Szczecińskim) oraz Macieja Lamberta (o warunkach sanitarnych w obozach jenieckich w rejonie Szczecina)¹³⁵. Warto też przypomnieć raczej zapomniany artykuł Jerzego Piosickiego o organizacji hitlerowskiego aparatu tzw. wymiaru sprawiedliwości na Pomorzu Zachodnim, ukazanej na tle struktury sądownictwa Rzeszy¹³⁶.

Na marginesie prezentowanej na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” problematyki drugiej wojny światowej pozostawał jakże bolesny dla mi-

---

¹³⁰ K. Pietrzak-Pawłowski, *Rola polskich organizacji gospodarczych na Pomorzu Zachodnim w latach 1919–1939*, PZP 1968, z. 4, s. 47–58.

¹³¹ B. Dopierała, *Polacy na Pomorzu Zachodnim w latach 1918–1945. Stan badań i postulaty badawcze*, PZP 1968, z. 4, s. 5–16.

¹³² A. Poniatowska, *Polska emigracja sezonowa jako perspektywa zagrożenia wschodnich prowincji Niemiec?*, PZP 1968, z. 4, s. 47–58.

¹³³ B. Frankiewicz, *Hitlerowskie obozy pracy przymusowej oraz obozy karne i jenieckie na terenie Szczecina w latach drugiej wojny światowej*, PZP 1965, z. 4, s. 117–139; idem, *Życie kulturalno-oświatowe w środowiskach polskich jeńców wojennych i robotników przymusowych na Pomorzu Zachodnim w latach 1939–1945*, ibidem, 1974, z. 3–4, s. 179–196; idem, *Duchowieństwo katolickie Pomorza i pogranicza pod uciskiem hitlerowskim*, ibidem, 1996, z. 4, s. 107–128.

¹³⁴ B. Frankiewicz, *Steryliczacja i eutanazja w zakładach psychiatrycznych prowincji pomorskiej 1933–1945*, PZP 1996, z. 4, s. 111–130.

¹³⁵ J. Ostrzyżek, *Obóz jeniecki – Stalag II w Stargardzie Szczecińskim*, PZP 1972, z. 3, s. 123–41; M. Lambert, *Warunki sanitarno-higieniczne w obozach pracy przymusowej w rejonie Szczecina w latach II wojny światowej*, ibidem, s. 143–156.

¹³⁶ J. Piosicki, *Organizacja hitlerowskiego aparatu wymiaru sprawiedliwości na Pomorzu Zachodnim w latach 1933–1945*, PZP 1972, z. 3, s. 103–121.

lionów Polek i Polaków temat pracy przymusowej oraz postaw „zwyczajnych” Niemców i „chętnych wykonawców woli Führera”. W rozważaniach wykraczających poza perspektywę regionalną Anna Kołodko pisała o ustawodawstwie przymusowym wobec polskich robotników przymusowych, nie nawiązując wszakże do prowincji Pomorze¹³⁷. Andrzej Tomaszewski przypomniał natomiast o zbrodniach niemieckich formacji zbrojnych na jeńcach i robotnikach przymusowych w końcowym okresie działań wojennych w prowincji Pomorze¹³⁸.

U podstaw tej narracji o latach 1945–1989 leży wielkość czynu zbrojnego Wojska Polskiego i Armii Czerwonej/Radzieckiej (zawsze w tej kolejności!) i jej zwycięstwo nad zniechęconym niemieckim najeźdźcą, otulona stosownym anтураżem semantycznym. Stosowny artykuł na temat wyzwolenia/zdobycia prowincji Pomorze znajdujemy już w pierwszym roczniku „Przeglądu Zachodniopomorskiego” z 1963 r. Emil Jadziak opisał tam walki wojsk polsko-radzieckich o Pomorze¹³⁹. Problematyka „wyzwolenia” Pomorza powróciła w następnej dekadzie w tekstach o roli Armii Czerwonej w opanowaniu Pomorza Zachodniego czy udziale polskiego lotnictwa w walkach w 1945 r.¹⁴⁰ Arkadiusz Ogrodowczyk opisywał także wybrane aspekty początków polskiej historii Pomorza Zachodniego¹⁴¹. Zielonogórczanin Andrzej Toczewski nawiązywał do walk wojsk polskich nad Odrą, przypominając o wbiciu pierwszego polskiego słupa granicznego 27 lutego 1945 r. nad Odrą, nieco poniżej Czelina¹⁴².

Chronologicznie kolejnym procesem poddanym opisowi na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” była wielkość dzieła osadnictwa i integracji Pomorza Zachodniego z resztą Polski. Znajdujemy w czasopiśmie opis wkładu

---

¹³⁷ A. Kołodko, *Hitlerowskie ustawodawstwo karne w stosunku do polskich robotników przymusowych*, PZP 1972, z. 3, s. 87–101.

¹³⁸ A. Tomaszewski, *Zbrodnie hitlerowskie na polskich i radzieckich jeńcach i robotnikach przymusowych w ostatnim stadium wojny na Pomorzu Zachodnim*, PZP 1976, z. 1–2, s. 173–180.

¹³⁹ E. Jadziak, *Walki Ludowego Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej o wyzwolenie Pomorza Zachodniego w r. 1945*, PZP 1963, z. 5, s. 7–40.

¹⁴⁰ T. Sawicki, *Grupa armii „Wisła” nie wykonała zadania*, PZP 1967, z. 1, s. 117–134; idem, *Forsowanie dolnej Odry i wyzwolenie Szczecina przez wojska 2 Frontu Białoruskiego w Operacji Berlińskiej*, ibidem, 1973, z. 4, s. 21–28. Także: C. Krzemiński, *Udział lotnictwa polskiego w walkach o wyzwolenie Pomorza w 1945 roku*, ibidem, s. 5–20.

¹⁴¹ A. Ogrodowczyk, *Wkład żołnierzy Wojska Polskiego w zagospodarowanie Pomorza Zachodniego w pierwszych latach po wyzwoleniu*, PZP 1963, z. 5, s. 75–97; idem, *Rozminowywanie Pomorza Zachodniego w latach 1945–1947*, ibidem, 1971, z. 3, s. 81–94.

¹⁴² A. Toczewski, *Udział 6. Warszawskiego Batalionu Pontonowo-Mostowego w walkach o Odrę w 1945 roku*, PZP 1984, z. 3–4, s. 43–54.

Wojska Polskiego, a nawet Armii Czerwonej, a później Radzieckiej, w proces stabilizacji społecznej na Pomorzu Zachodnim¹⁴³. Swoje dociekania na temat osadnictwa prezentowała warszawska historyczka Krystyna Kersten¹⁴⁴. Problematykę tę, na przykładzie mniejszych jednostek administracyjnych – powiatów, podjął też Wojciech Mielcuszny¹⁴⁵. Natomiast Józef Orlicki opisywał działalność tzw. Werwolu¹⁴⁶. Z kolei Olgierd K.J. Cieszyński i Marian Erenc przedstawiali działalność Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego na interesującym nas obszarze Polski¹⁴⁷. Znacznie później także Gerard Czaja opublikował artykuł na temat niepodległościowych organizacji w Bytowie w powojennym dziesięcioleciu¹⁴⁸.

Problematyka gospodarcza, omawiana z perspektywy historyków, pojawiała się rzadko. Bronisław Dziedziul zainteresował się początkami przemysłu na polskim Pomorzu Zachodnim, prezentując rozmiar zniszczeń wojennych i śledząc stan zatrudnienia w latach 1938–1945 w przemyśle, zarówno w Szczecinie, jak i w mniejszych i większych miastach tego obszaru¹⁴⁹, natomiast Małgorzata Kamola-Cieślik podjęła temat kierunków i rozwoju polityki morskiej w Szczecińskim w okresie planu pięcioletniego¹⁵⁰. W młodym pokoleniu szczecinianka Agnieszka Zaremba zajęła się historią Stoczni Szczecińskiej u zarania dekady Edwarda Gierka, wplatając podjęty temat w główne linie polityki gospodarczej Gierka i jego poprzednika Władysława Gomułki¹⁵¹.

¹⁴³ K. Golczewski, *Rola Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego w odbudowę podstaw życia społecznego na Pomorzu Zachodnim*, PZP 1963, z. 5, s. 75–97.

¹⁴⁴ K. Kersten, *Z problemów osadnictwa wojskowego na Pomorzu Zachodnim*, PZP 1963, z. 5, s. 121–133; eadem, *Osadnictwo wojskowe na Pomorzu Zachodnim w ramach ogólnopolskiego planu osadniczego*, ibidem, 1966, z. 2–3, s. 97–124.

¹⁴⁵ W. Mielcuszny, *Osadnictwo wojskowe w powiecie chojeńskim w latach 1945–1948*, PZP 1970, z. 2, s. 33–48.

¹⁴⁶ J. Orlicki, *Nieodbitki hitlerowskie w latach 1945–1947 w województwie szczecińskim*, PZP 1970, z. 3, s. 5–27.

¹⁴⁷ O.K.J. Cieszyński, M. Erenc, *Jednostka Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego Ziemi Szczecińskiej*, PZP 1982, z. 3–4, s. 43–54.

¹⁴⁸ G. Czaja, *Konspiracyjne organizacje niepodległościowe działające w Bytowie w latach 1945–1956*, PZP 2009, z. 4, s. 99–114.

¹⁴⁹ B. Dziedziul, *Początki przemysłu na Pomorzu Zachodnim (1945–1946)*, PZP 1967, z. 2, s. 77–87.

¹⁵⁰ M. Kamola-Cieślik, *Zadania i realizacja polityki morskiej w województwie szczecińskim w okresie planu pięcioletniego (1956–1960)*, PZP 2003, z. 3, s. 145–167.

¹⁵¹ A. Zaremba, *Nowe założenia rozwoju Stoczni Szczecińskiej im. Adolfa Warskiego w planach rozwojowych z 1972 roku*, PZP 2009, z. 4, s. 115–128; eadem, *Odbudowa ośrodka „Wulkan” a rozszerzenie produkcji Stoczni Szczecińskiej*, ibidem, 2011, z. 2, s. 91–102.

W genezie *polskiego* Pomorza Zachodniego pierwszoplanową rolę odegrał proces zasiedlania tego obszaru, toteż demograficzno-osadnicza i cywilizacyjna rewolucja, jaką była całkowita wymiana ludności na tym terenie, znalazła istotne miejsce na łamach czasopisma już w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Zagadnienia te przedstawiał przede wszystkim Tadeusz Białecki. Przedstawił on m.in. szczegółowy opis wysiedlenia ludności niemieckiej, nie pomijając tzw. dzikich wysiedleń z czerwca i początku lipca 1945 r.¹⁵², oraz powstanie i organizację administracji polskiej między Lęborkiem a Świnoujściem i Szczecinem¹⁵³. Stopniowo badacz ten rozszerzał swoje zainteresowania na proces tworzenia się nowego społeczeństwa w tym regionie, rozciągnięty chronologicznie do końca szóstej dekady XX w.¹⁵⁴ Z początkiem lat osiemdziesiątych uczony ten podjął problem wewnętrznej periodyzacji dziejów polskiego Szczecina, ujawniając zarazem kolejny obszar swoich zainteresowań: przywracanie polskich miejscowości oraz obiektom fizjograficznym słowiańskich nazw geograficznych, problematykę onomastyczną¹⁵⁵. Tomasz Rydzewski zaproponował natomiast nowe spojrzenie na metodologię demografii i postulował zastosowanie nowych technik badawczych na przykładzie zmian demograficznych Szczecina w powojennym pięćdziesięcioleciu¹⁵⁶. Wglądu w procesy społeczne i osadnicze dokonujące się w klimacie miasta powiatowego na Pomorzu Środkowym dokonała na przykładzie Miastka Joanna Pyłat w dwuczęściowym artykule mówiącym o ruchu osadniczym w tym mieście¹⁵⁷.

Zagadnienia tzw. repatriacji Polaków z ZSRR na Pomorze Zachodnie długo nie cieszyły się zainteresowaniem, a znalazły się na łamach czasopisma dzięki

---

¹⁵² T. Białecki, *Przesiedlenie ludności niemieckiej z Pomorza Zachodniego w latach 1945–1947*, PZP 1967, z. 4, s. 55–82; idem, *Geneza i rezultaty wysiedleń wojskowych na Ziemiach Zachodnich w połowie 1945 r.*, ibidem, 1970, z. 1, s. 29–41; idem, *Wykazy transportów przesiedleńców niemieckich ze Szczecina z lat 1946–1951*, ibidem, 1999, z. 3, s. 127–166.

¹⁵³ T. Białecki, *Pierwszy zjazd pełnomocników obwodowych Pomorza Zachodniego w 1945 r. w Koszalinie*, PZP 1972, z. 4, s. 113–136.

¹⁵⁴ T. Białecki, *Przebieg procesów demograficznych i integracyjnych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1965*, PZP 1965, z. 6, s. 31–46.

¹⁵⁵ T. Białecki, *Uwagi na temat periodyzacji dziejów Szczecina w okresie Polski Ludowej (1945–1980)*, PZP 1981, z. 1, s. 7–16; idem, *Pierwszy Zjazd Onomastyczny w Szczecinie (11–13.IX.1945)*, ibidem, 1981, z. 4, s. 105–115.

¹⁵⁶ T. Rydzewski, *Zmiany demograficzne w Szczecinie po drugiej wojnie światowej*, PZP 2003, z. 3, s. 133–143.

¹⁵⁷ J. Pyłat, *Z dziejów Miastka*, cz. I, PZP 2003, z. 2, s. 81–99, cz. II, ibidem, z. 4, s. 101–125.

koszalińskiemu badaczowi Waldemarowi Chlistowskiemu¹⁵⁸. Natomiast koszalinianin Eugeniusz Z. Zdrojewski podjął problem demografii województwa koszalińskiego, osadzając go w kontekście zarówno bilansu ludnościowego rejencji koszalińskiej sprzed wojny, jak i roli miast, ruchu naturalnego ludności polskiej i zmian strukturalnych¹⁵⁹. Henryk Rogacki podjął niektóre aspekty historii ośrodków miejskich na Pomorzu Zachodnim, ukazane w kontekście długiego, niemal dwustuletniego okresu jego niemieckiej i polskiej historii¹⁶⁰.

Powracając do problematyki gospodarczej na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego”, należy zwrócić uwagę na kilka artykułów. Maciej Żukowski opublikował tam artykuł o organizacji i działalności Związku Gospodarczego Miast Morskich w latach 1946–1948¹⁶¹, natomiast kilka lat temu zielonogórczanin Radosław Domke pisał o aktywizacji portu szczecińskiego w świetle propagandy wobec ziem zachodnich Polski w prasie polskiej w 1947 r.¹⁶² Problematyka administracji morskiej na Pomorzu Zachodnim i systemu zarządzania i gospodarowania portami morskimi pojawia się w latach osiemdziesiątych XX w. za sprawą Ryszarda Techmana¹⁶³, który następnie rozszerzył swoje dociekania zarówno na prawdziwą, w najwyższym stopniu destrukcyjną rolę Armii Czerwonej na tym obszarze¹⁶⁴, jak i na wybrane wydarzenia w stosunkach dyplomatycznych Polski z Zachodem zaraz po drugiej wojnie światowej¹⁶⁵. W kręgu problematyki gospodarczej pozostawała konsekwentnie Agnieszka Zaremba, opisująca działalność

¹⁵⁸ W. Chlistowski, *Repatriacja Polaków z ZSRR do województwa koszalińskiego w latach 1955–1959 w świetle akt Archiwum Państwowego w Koszalinie*, PZP 1994, z. 1, s. 51–70.

¹⁵⁹ E.Z. Zdrojewski, *Rozwój demograficzny województwa koszalińskiego (1945–1968)*, PZP 1970, z. 1, s. 430–459.

¹⁶⁰ H. Rogacki, *Przesunięcia w strukturze i hierarchii miast województwa zachodniopomorskiego w latach 1810–2000*, PZP 2003, z. 4, s. 45–57.

¹⁶¹ M. Żukowski, *Organizacja i działalność Związku Gospodarczego Miast Morskich 1946–1948*, PZP 2005, z. 1, s. 7–36.

¹⁶² R. Domke, *Pod znakiem aktywizacji portu szczecińskiego. Propaganda wobec ziem zachodnich i północnych Polski w prasie polskiej 1947 roku*, PZP 2010, z. 4, s. 47–65.

¹⁶³ R. Techman, *Komórki morskie w urzędach administracji ogólnej Pomorza Zachodniego w latach 1945–1950*, PZP 1984, z. 1–2, s. 41–55. Także: idem, *Cumownictwo portowe w latach 1945–1949*, ibidem, 1990, z. 1–2, s. 105–135.

¹⁶⁴ R. Techman, *Radzieckie rybołówstwo w Szczecinie w latach 1945–1950*, PZP 2000, z. 2, s. 119–137.

¹⁶⁵ J. Tebinka, R. Techman, *Z archiwów brytyjskich: Ostatnia wizyta ambasadora Jego Królewskiej Mości w Szczecinie u progu „zimnej wojny” (luty 1948 r.)*, PZP 2007, z. 4, s. 171–184; idem, *Z archiwów brytyjskich: Raport George’a Careya-Fostera z podróży do Gdańska i Szczecina (marzec 1956 r.)*, ibidem, 2003, z. 4, s. 209–215.

powojennego szczecińskiego przemysłu okrętowego i warunki polityczne oraz ekonomiczne jego egzystencji w Polsce Ludowej na przykładzie Stoczni Szczecińskiej¹⁶⁶. Anna Szczepańska interesowała się miejscem Szczecina we współpracy gospodarczej Polski i Czechosłowacji po drugiej wojnie światowej¹⁶⁷. O wybranych zagadnieniach gospodarczych na przykładzie produkcji mleczarskiej w kontekście tradycji spółdzielczości tej branży, poczynając od ziem polskich pod zaborami, pisał Lech Pałasz¹⁶⁸.

Stosunkowo rzadko pojawiała się na łamach czasopisma problematyka polityki władz centralnych wobec rolnictwa; dopiero niedawno w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” ukazał się artykuł Gerarda Czai na temat kolektywizacji w powiecie bytowskim¹⁶⁹.

Problem „umacniania” władzy ludowej na Pomorzu Zachodnim pojawiał się w czasopiśmie więcej niż okazjonalnie. Można tu wskazać na tekst Józefa Orlickiego o jednej z głównych instytucji porządku i represji w Polsce Ludowej¹⁷⁰. Do wybranych doniosłych wydarzeń o charakterze politycznym, do ich miejsca w procesie konsolidacji władzy przez Polską Partię Robotniczą i jej „organy” odniósł się już w obecnym stuleciu Adam Makowski, dokonując analizy przebiegu manifestacji „Trzymamy straż nad Odrą” oraz święta 3 Maja 1946 r. na Pomorzu Zachodnim¹⁷¹. Historyk ten ukazał sytuację i atmosferę polityczną przed referendum z czerwca tegoż roku, prezentując te zjawiska na przykładzie jednego z większych miast powiatowych naszego regionu¹⁷². Natomiast Małgorzata Ryś zwróciła się ku wybranym aspektom polityki narodowościowej władz polskich na tzw. Ziemiach Odzyskanych, pisząc o akcji weryfikacyjnej w powiecie bytowskim, istocie tego zadania, harmonogramie działań starostwa powiatowego

¹⁶⁶ A. Zaremba, *Nowe założenia rozwoju Stoczni Szczecińskiej im. Adolfa Warskiego w planach rozwojowych z 1972 roku*, PZP 2009, z. 4, s. 115–128; eadem, *Uwarunkowania rozwoju Stoczni Szczecińskiej im. Adolfa Warskiego w latach 1957–1972*, ibidem, 2011, z. 3, s. 63–90.

¹⁶⁷ A. Szczepańska, *Rejon czechosłowacki w porcie szczecińskim w latach 1949–1956*, PZP 2006, z. 3, s. 47–60.

¹⁶⁸ L. Pałasz, *Rozwój spółdzielczości mleczarskiej w Polsce i na Pomorzu Zachodnim*, PZP 1994, z. 2, s. 103–116.

¹⁶⁹ G. Czaja, *Kolektywizacja rolnictwa w powiecie bytowskim*, PZP 2010, z. 4, s. 19–46.

¹⁷⁰ J. Orlicki, *ORMO na Pomorzu Zachodnim w latach 1946–1948*, PZP 1971, z. 3, s. 95–111.

¹⁷¹ A. Makowski, *Manifestacja „Trzymamy Straż nad Odrą” i obchody święta 3 Maja – dwa epizody kampanii przed referendum ludowym w 1946 roku na Pomorzu Zachodnim*, PZP 2001, z. 3, s. 149–159.

¹⁷² A. Makowski, *Choszczno wobec konfrontacji politycznej na Pomorzu Zachodnim w referendum ludowym w czerwcu 1981 roku*, PZP 2010, z. 3, s. 81–99.

i osiągniętych rezultatach¹⁷³. Badaczka ta w nowym świetle ukazała też politykę represji i terroru „władzy ludowej wobec opozycji politycznej na Pomorzu Zachodnim w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej¹⁷⁴. Krzysztof Bukowski zajął się działalnością „BOA” – organizacji niepodległościowej i wolnościowej działającej na Pomorzu Zachodnim po 1945 r., jej celami, formami działania i represjami ze strony milicji i Urzędu Bezpieczeństwa¹⁷⁵. Poszukiwania rozlicznych aspektów propagandowych integracji tzw. Ziem Odzyskanych ze starą Polską – tutaj na przykładzie numizmatyki w anturazie licznych historycznych kontekstów – podjął kołobrzeżanin Piotr Frąckowiak¹⁷⁶.

Przedstawiciele młodej generacji, urodzonej w latach 1970–1975, zwrócili się m.in. ku historii stosunków między Niemiecką Republiką Demokratyczną a Polską, odnosząc je do relacji państwa wschodnioniemieckiego z polskim Pomorzem Zachodnim. Tomasz Ślepowroński prześledził genezę, przebieg i wygaszanie konfliktu między Warszawą a Berlinem Wschodnim na Zatoce Pomorskiej, szeroko uwzględniając postawę regionalnych elit politycznych i administracyjnych¹⁷⁷, Rafał Marciniak przedstawił natomiast wydarzenia we wschodnim Berlinie i na obszarze NRD w 1953 r. w świetle prasy szczecińskiej¹⁷⁸. Z kolei Joanna Miłoszewska przypomniała symbolizującą koniec niemieckiego Szczecina w 1945 r. postać Ericha Wiesnera, niemieckiego komunisty i burmistrza niemieckiego Zarządu Miejskiego¹⁷⁹.

Wiedzę współczesnych pokoleń o instytucjach wspierających ideowo i organizacyjnie proces polonizacji regionu pogłębiał Bolesław Rosochacki, pisząc

---

¹⁷³ M. Ryś, *Weryfikacja i rehabilitacja narodowościowa w powiecie bytowskim po zakończeniu drugiej wojny światowej*, PZP 2003, z. 4, s. 83–100.

¹⁷⁴ M. Ryś, *Polityka dyskryminacji i represji władz wobec Polskiego Stronnictwa Ludowego w latach 1945–1947*, PZP 2003, z. 3, s. 105–131.

¹⁷⁵ K. Bukowski, *Organizacja „BOA” i jej działalność na terenie Pomorza Środkowego w latach 1945–1948*, PZP 2003, z. 4, s. 127–146.

¹⁷⁶ P. Frąckowiak, *Byliśmy. Jesteśmy. Będziemy – monetarna próba wzmocnienia poczucia przynależności Ziem Odzyskanych do Polski*, PZP 2012, z. 1, s. 157–166.

¹⁷⁷ T. Ślepowroński, *Geneza konfliktu między PRL a NRD w Zatoce Pomorskiej*, PZP 2000, z. 3, s. 95–118.

¹⁷⁸ R. Marciniak, *Wydarzenia z 17 czerwca 1953 roku w Berlinie i NRD w ocenie szczecińskiej prasy codziennej i partyjnego aparatu propagandowego*, PZP 2007, z. 1, s. 93–119.

¹⁷⁹ J. Miłoszewska, *Erich Wiesner – ostatni niemiecki burmistrz Szczecina*, PZP 2004, z. 4, s. 45–67.

o Polskim Związku Zachodnim w Szczecinie¹⁸⁰. Problem polszczenia Pomorza Zachodniego podejmował także ślupszczanin Hieronim Rybicki¹⁸¹. Osadnictwo i jego instytucjonalne struktury – rejestracji i przydziału mieszkań oraz gospodarstw w Szczecinie i na obszarze województwa pomorskiego – opisywała Anna Poniatowska¹⁸². Zagadnienia osadnicze i demograficzne w świecie miejskim badał Zygmunt Dymny¹⁸³. Problematyka „repolonizacji” naszego regionu pojawiła się już w późnych latach siedemdziesiątych XX w. za sprawą Zdzisława Chmielewskiego¹⁸⁴. Tenże badacz podjął na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” także problematykę źródło- i aktoznawczą¹⁸⁵.

Kompleks zagadnień związanych z rozwojem przestrzennym podjęły w 1990 r. Bogdana Kozińska i Lucyna Turek-Kwiatkowska, które opisały powstanie i rozwój przestrzenny jednej z północnych dzielnic dziewiętnastowiecznego Szczecina, przedstawiając kolejne etapy tego procesu¹⁸⁶. Sama Lucyna Turek-Kwiatkowska interesowała się także prawobrzeżnym Szczecinem w jego rozwoju historycznym¹⁸⁷. W tym miejscu można zwrócić uwagę na zainteresowania Tadeusza Białeckiego podziałami administracyjnymi Świnoujścia na wyspach Wolin i Uznam. W tymże artykule przypomniał on o niemal dziś zapomnianej korekcie granicznej na zachód od Świnoujścia, dokonanej już po Poczdamie, i polsko-radzieckiej umowie w Schwerinie z 27 września 1945 r. kosztem radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec¹⁸⁸. Zwróćmy również uwagę na tekst Marii Łopuch o pierwszym kompleksowym programie odbudowy Szczecina: Śródmiejskiej

---

¹⁸⁰ B. Rosochacki, *Polski Związek Zachodni w Szczecinie w latach 1945–1950*, PZP 1978, z. 4, s. 5–28.

¹⁸¹ H. Rybicki, *Przemiany polityczne na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1948*, PZP 1965, z. 6, s. 15–29.

¹⁸² A. Poniatowska, *Państwowy Urząd Repatriacyjny na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1951*, PZP 1964, z. 2 s. 5–28.

¹⁸³ Z. Dymny, *Ludność miast województwa szczecińskiego w latach 1900–1975*, PZP 1976, z. 3, s. 131–149.

¹⁸⁴ Z. Chmielewski, *Proces repolonizacji Pomorza Zachodniego w latach 1945–1949*, PZP 1978, z. 3, s. 7–22.

¹⁸⁵ Z. Chmielewski, *Materiały źródłowe do dziejów Urzędu i Oddziału Informacji i Propagandy na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1947*, PZP 1978, z. 1, s. 143–158; idem, *Miasta zachodniopomorskie u progu planu odbudowy (trzyletniego)*, ibidem, 1982, z. 1–2, s. 7–14.

¹⁸⁶ B. Kozińska, L. Turek-Kwiatkowska, *Dzielnica Szczecin-Bolinko*, PZP 1990, z. 4, s. 63–82.

¹⁸⁷ L. Turek-Kwiatkowska, *Z dziejów szczecińskiej dzielnicy Zdroje*, PZP 2004, z. 3, s. 103–117.

¹⁸⁸ T. Białecki, *Podziały administracyjne Świnoujścia po 1945 roku*, PZP 2004, z. 3, s. 91–101.

Dzielnicy Mieszkaniowej, powstałej w okresie socrealizmu, choć, jak podkreśla autorka, znacznie odbiegającej od standardowej realizacji założeń tego typu¹⁸⁹.

Dzieje organizacji młodzieżowych jako pokoleniowego „przedłużenia” partii rządzących i organizacji masowych, wzbogacone o wybór wspomnień aktywistów, ujęty w ramy już to późnego socrealizmu, już to socjalistycznej harmonii klasowej i entuzjazmu powrotu, przybliżał na łamach omawianego czasopisma Zdzisław Borzycki¹⁹⁰. Na ten temat publikował też Jerzy Pluciński, koncentrując się na pierwszych latach historii organizacji młodzieżowych, również głównie proveniencji lewicowej¹⁹¹. Życie partyjno-polityczne mniejszych jednostek administracyjnych – szczebla powiatowego – na Pomorzu Zachodnim zainteresowało Józefa Orlickiego¹⁹². Dużo później do tradycji tych badań, już innym językiem i narracją, nawiązał Marek Z. Gajewski¹⁹³. Problematyka dziejów politycznych na Pomorzu Zachodnim i „życia partii” w ogóle pojawiła się szerzej w latach siedemdziesiątych XX w. Lech Sierkowski pisał o działalności partii rządzącej na Pomorzu Zachodnim, a ściślej o „procesie zjednoczeniowym” do 1949 r.¹⁹⁴, Kazimierz Wasiak natomiast – o roli PPR w realizacji reform społecznych¹⁹⁵.

Historia instytucji humanistycznych i tradycja ujęć historiograficznych dość późno zagościły na łamach czasopisma. Nurt ten zapoczątkował bodaj wspomniany wyżej Kazimierz Wasiak, który w 1975 r. opublikował artykuł o bilansie i perspektywach rozwoju powstałego w 1961 r. Instytutu Zachodniopomorskiego, usuwając w cień osoby zarówno kadry kierowniczej, jak i personelu tego in-

---

¹⁸⁹ M. Łopuch, *Śródmiejska Dzielnica Mieszkaniowa w Szczecinie*, PZP 2011, z. 1, s. 89–107.

¹⁹⁰ Z. Borzycki, *Związek Walki Młodych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1948*, PZP 1963, z. 6, s. 81–104. Tow. Helena Kaczmarek-Baumberger ze Szczecina wspomina tam: *Piła była strasznie zniszczona – rumowisko gruzów, ale przy pierwszym zetknięciu dominowało wrażenie niezwykle, jakaś radość, że jest się na Ziemiach Odzyskanych, gdzie mamy budować od podstaw Polskę*.

¹⁹¹ J. Pluciński, *Powstanie i rozwój politycznych organizacji młodzieży polskiej na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1948*, PZP 1968, z. 1, s. 69–94.

¹⁹² J. Orlicki, *Partie polityczne w powiecie Wolin w latach 1945–1948*, PZP 1969, z. 2, s. 19–39.

¹⁹³ M.Z. Gajewski, *Przyczynek do początków Polskiego Stronnictwa Ludowego na Pomorzu Zachodnim 1945–1946*, PZP 2007, z. 2, s. 109–133.

¹⁹⁴ L. Sierkowski, *Początki działalności PZPR na Pomorzu Zachodnim*, PZP 1976, z. 3, s. 101–112.

¹⁹⁵ K. Wasiak, *Polska Partia Robotnicza w programowaniu i realizacji reform społecznych*, PZP 1978, z. 1, s. 89–100.

stytutu¹⁹⁶. Do jakże ważnej dla życia ekonomicznego naszego regionu instytucji geodezyjnej i jej zasobu kartograficznego odniósł się w ostatniej dekadzie XX w. Bolesław Wolny¹⁹⁷.

Zagadnienia życia naukowego obejmowały także oświetlanie zacieśniających się więzów Szczecina ze środowiskiem poznańskim, wspierane przez władze polityczne i administracyjne województwa. Wartość tego krótkiego tekstu¹⁹⁸ podnosi mające dziś wymiar przełomowy i historyczny zdjęcie pokazujące, jak w Sali Rycerskiej Urzędu Wojewódzkiego Benon Miśkiewicz i Jerzy Kuczyński wymieniają podpisane akty porozumienia o współpracy. Dziesięć lat później Feliks Prusak podjął się oceny osiągnięć Uniwersytetu Szczecińskiego na polu nauki i kontaktów ze światem¹⁹⁹.

Wydarzenia polityczne mające miejsce bezpośrednio w Szczecinie interesowały kilku badaczy z kręgu szczecińskich historyków i politologów. Spośród osób, które poświęciły temu osobne rozważania, w latach osiemdziesiątych XX w. pisał na temat szczecińskiego Grudnia Jerzy Waserman²⁰⁰, w późniejszym czasie zaś, w kontekście polityki upamiętniania, podniósł to zagadnienie Michał Paziewski²⁰¹. Zabrał on głos również w sprawie, jak pisze, *różnorodnych manipulatorskich poczynań polityków lub kłamliwych relacji niektórych świadków podczas rewolty robotniczej na Wybrzeżu w 1970 r. i po jej zakończeniu*, przytaczając m.in. przypisywane do dziś Gdańskowi zawołanie stoczniovców do Edwarda

---

¹⁹⁶ K. Wasiak, *Instytut Zachodnio-Pomorski w Szczecinie. Dorobek – aktualny etap rozwoju – perspektywy*, PZP 1975, z. 2, s. 5–34.

¹⁹⁷ B. Wolny, *Struktury organizacyjne państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego w latach 1945–1993*, cz. I, PZP 1993, z. 4, s. 133–147, cz. II, ibidem, 1994, z. 1, s. 207–234.

¹⁹⁸ I. Maślankowski, *Porozumienie o współpracy pomiędzy Wojewodą Szczecińskim a Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza*, PZP 1977, z. 3, s. 9–11.

¹⁹⁹ F. Prusak, *Osiągnięcia Uniwersytetu Szczecińskiego w zakresie badań naukowych i współpracy z zagranicą*, PZP 1987, z. 1, s. 7–23.

²⁰⁰ J. Waserman, *Spoleczno-polityczne podłoże kryzysu grudniowo-styczniowego 1870–1971 w województwie szczecińskim*, PZP 1983, z. 3–4, s. 155–161. Także Z. Silski, *Ekonomiczno-społeczne przesłanki kryzysu grudniowo-styczniowego 1970/1971 w województwie szczecińskim*, ibidem, s. 163–175.

²⁰¹ M. Paziewski, *Z dziejów obchodów upamiętnienia Grudnia '70 w PRL*, cz. I, PZP 1994, z. 4, s. 185–201, cz. II, ibidem, 1995, z. 1, s. 171–189.

Gierka w styczniu 1971 r.²⁰² Łukasz Jastrząb pisał z kolei o szczecińskich echach poznańskiego Czerwca²⁰³.

Problematyka zjawisk społecznych i polityki społecznej ludowego państwa znalazła swoje oświetlenie na wybranych odcinkach za sprawą kilkorga badaczy, lecz stosunkowo skromnie prezentowana była na łamach czasopisma przez ponad 30 lat. I tak, Lucyna Turek-Kwiatkowska zainteresowała się prapoczątkami opieki społecznej na Pomorzu Zachodnim w pierwszych latach po 1945 r., przypominając o ogromnej doniosłości tej części powojennych dziejów Szczecina wśród społeczeństwa wyniszczonego sześćioletnią okupacją niemiecką i sowiecką demoralizacją, przybywającego tu często w zastraszającym stanie higieny osobistej²⁰⁴. Niekiedy na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” publikowali swoje wspomnienia pionierzy Szczecina, wówczas piastujący odpowiedzialne i decydujące o powodzeniu procesów polonizacji stanowiska, tacy jak Bolesław Drobny, pionier oświaty szczecińskiej²⁰⁵. Do ogromnie ważnego obszaru kształtowania polskości także na tym obszarze należy opisany przez Urszulę Kozłowską problem zdrowotności i organizacji polskiej służby zdrowia oraz zwalczania całej plejady chorób nawiedzających społeczność tego regionu²⁰⁶. To także pomnik tytanicznej pracy polskich i – niestety niewyartykułowanych – niemieckich lekarzy oraz pielęgniarek na polskim Pomorzu Zachodnim.

Deficytowy raczej problem rozwoju spółdzielczości przedstawił Andrzej Romanow²⁰⁷, natomiast Ewa Kołodziejek, Józef Kowalewski i Bogumił Łuczak

---

²⁰² M. Paziewski, *Szczeciński Grudzień '70 w krzywym zwierciadle historii*, PZP 2003, z. 3, s. 169–177. Tekst ten autor wygłosił 14 grudnia 2000 r. w Senacie RP podczas sesji naukowej „Grudzień '70 – bunt ekonomiczny i przełom polityczny”, zorganizowanej przez Biuro Edukacji Publicznej IPN.

²⁰³ Ł. Jastrząb, *Echa Poznańskiego Czerwca 1956 roku w Szczecinie*, PZP 2008, z. 2, s. 63–66.

²⁰⁴ L. Turek-Kwiatkowska, *Pomoc i opieka społeczna na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1948*, cz. I, PZP 1981, z. 1, s. 73–88.

²⁰⁵ B. Drobny, *Opieka nad dziećmi i młodzieżą w latach 1946–1949. (Ze wspomnień pierwszego naczelnika wydziału opieki nad dziećmi i młodzieżą Kuratorium Okręgu Szkolnego Szczecińskiego)*, PZP 1984, z. 3–4, s. 221–248.

²⁰⁶ U. Kozłowska, *Czas a choroba. Epidemia duru brzuszego na Pomorzu Zachodniego w latach 1945–1948*, PZP 2010, z. 4, s. 83–94; eadem, *Malaria na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1949 w dokumentach Państwowego Urzędu Repatriacyjnego i Urzędu Wojewódzkiego Szczecińskiego*, ibidem, 2011, z. 4, s. 91–102.

²⁰⁷ A. Romanow, *Polski Związek Zachodni w Szczecinie w latach 1945–1950*, PZP 1978, z. 4, s. 5–28.

podjęli temat przemian społecznych na wsi²⁰⁸. Na temat konkretnych form działalności duszpasterskiej Kościoła katolickiego w Szczecinie w latach sześćdziesiątych XX w. wypowiadał się już w obecnym stuleciu Zbigniew Stanuch²⁰⁹.

Intensywne i konsekwentne starania środowisk naukowych, mediów i administracji partii i państwa o utworzenie uniwersytetu w Szczecinie²¹⁰ znalazły odzwierciedlenie także na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego”. Zofia Mielcarek, jedna z najbardziej na tym polu zasłużonych szczecinianek, przedstawiła syntezę historii tych wysiłków i ich uwieńczenie uchwałą Sejmu PRL z 21 lipca 1984 r.²¹¹

Odpór zachodnioniemieckiemu rewizjonizmowi dawała raczej niewielka grupa osób. Autorzy poświęconych temu tekstów eksponowali jego antypolskie wątki, krytykę polskiego dzieła odbudowy i brak postaw ekspiacji w obliczu zbrodni popełnionych przez Hitlera i jego naród. Cechami tych polemik były zarówno rzeczowa krytyka wspomnianych postaw przywódców Ziomkostwa Pomorskiego oraz piewców jego dzieła, jak i niekiedy emocjonalny ich uraz towarzyszący polskim autorom nawet wówczas, gdy autorzy niemieccy podnosili oczywiste błędy centralistycznej polityki Warszawy wobec żywotnych interesów gospodarczych miast i rzemiosła nad Odrą i Parsętą. W latach sześćdziesiątych XX w. znajdujemy w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” teksty szczecińskiej badaczki Doroty Jabłońskiej²¹² oraz wrocławianina, badacza dziejów III Rzeszy, Mirosława Cygańskiego²¹³. W następnej dekadzie problematyka ta zdawała się tracić na ważności.

Na łamach omawianego czasopisma zagościła w latach sześćdziesiątych XX w. także problematyka budowy edukacyjnych podstaw integracji Pomorza Zachodniego. Sprawom systemu oświaty ogólnokształcącej i zawodowej oraz

---

²⁰⁸ E. Kołodziejek, J. Kowalewski, B. Łuczak, *Przeobrażenia społeczne wsi w województwie szczecińskim*, PZP 1978, z. 4, s. 49–67.

²⁰⁹ Z. Stanuch, *Nauczanie religii w punktach katechetycznych województwa szczecińskiego w świetle materiałów archiwalnych Archiwum Państwowego w Szczecinie (1961–1970)*, PZP 2007, z. 3, s. 51–67.

²¹⁰ Zob. *Uniwersytet Szczeciński. XX lat. Fakty i refleksje*, red. Z. Puchalski, Szczecin 2005. Tamże teksty Z. Puchalskiego, W. Tarczyńskiego, Z. Mielcarek-Głowackiej, K. Jaskota, P. Zaremby, Z. Meyera, J. Sylwestrzaka, J. Stopyry, M.F. Rakowskiego, J. Maciszewskiego.

²¹¹ Z. Mielcarek, *Droga do Uniwersytetu w Szczecinie*, PZP 1984, z. 3–4, s. 7–25.

²¹² D. Jabłońska, *Zarząd Federalny Ziomkostwa Pomorskiego*, PZP 1968, z. 3, s. 143–155.

²¹³ M. Cygański, *Hans Koch i Peter Emil Nasarski – „reformatorzy” bońskiego rewizjonizmu*, PZP 1964, z. 6, s. 97–117.

jej miejsca w potrzebach ekonomicznych regionu poświęciła swoje dociekania Lucyna Turek-Kwiatkowska²¹⁴, natomiast Tadeusz Białecki opisał dzieje bibliotekarstwa w województwie szczecińskim, omawiając stan zbiorów, sytuację lokalową placówek i rozwój księgozbioru²¹⁵. Problemy szkolnictwa i kultury podjął także Kazimierz Wasiak w odniesieniu do placówek mniejszości narodowych w Polsce²¹⁶. Szkolnictwem podstawowym i szkołami budowlanymi na Pomorzu Zachodnim w trzydziestoleciu Polski Ludowej interesowali się Józef Surma i Kazimierz Szczygieł²¹⁷, a ponad 20 lat później na temat kształcenia zawodowego w kontekście głównych linii rozwoju przemian oświatowych pisał Czesław Plewka, obejmując perspektywą badawczą niemal 60 lat²¹⁸. W ostatnim okresie Władysław Michnal odniósł się do organizacji bibliotek w warunkach działalności samorządów w naszym województwie²¹⁹. Zagadnienia ustrojowe i administracyjne podejmował na przykładzie rad narodowych Bogdan Frankiewicz²²⁰, a o działalności partii politycznych w tych radach pisał w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku Wiesław S. Burger²²¹. Gorzowianin Przemysław Słotwiński opisywał natomiast proces reorganizacji gmin w świecie wiejskim w latach czterdziestych XX w. w kontekście szerszego procesu koncentracji władzy przez Polską Partię Robotniczą²²². Do dziejów instytucji humanistycznych odnieśli się

²¹⁴ L. Turek-Kwiatkowska, *Szkolnictwo zawodowe a potrzeby gospodarcze województwa szczecińskiego w latach 1945–1969*, PZP 1970, z. 2, s. 49–76.

²¹⁵ T. Białecki, *Kształtowanie się sieci oraz księgozbioru bibliotek publicznych województwa szczecińskiego w latach 1953–1963*, PZP 1963, z. 6, s. 103–123.

²¹⁶ K. Wasiak, *Szkolnictwo i kultura grup narodowościowych w Polsce Ludowej*, PZP 1972, z. 4, s. 19–39.

²¹⁷ J. Surma, *Początki rozwoju szkolnictwa powszechnego na Pomorzu Zachodnim w XXX-leciu PRL*, PZP 1975, z. 3, s. 45–66; K. Szczygieł, *Rozwój sieci szkół budowlanych na terenie województwa szczecińskiego*, ibidem, 1982, z. 3–4, s. 55–74.

²¹⁸ C. Plewka, *Kształcenie zawodowe na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–2004. Problemy, dylematy, kierunki i rola przemian oświatowych*, cz. I, PZP 2005, z. 1, s. 61–85, cz. II, ibidem, z. 2, s. 45–63.

²¹⁹ W. Michnal, *Organizacja sieci publicznych bibliotek samorządowych w województwie zachodniopomorskim w latach 1999–2009*, PZP 2011, z. 1, s. 139–148.

²²⁰ B. Frankiewicz, *Początki rad narodowych na Pomorzu Zachodnim 1945–1947*, PZP 1969, z. 4, s. 5–17; idem, *Początki administracji polskiej w miastach i na wsi Pomorza Zachodniego w 1945 roku*, ibidem, 1979, z. 1, s. 171–185.

²²¹ W.S. Burger, *Ludowcy w Radach Narodowych i administracji Pomorza Zachodniego w latach 1945–1949*, PZP 1983, z. 1–2, s. 24.

²²² P. Słotwiński, *Reorganizacja gminnych rad narodowych na terenie województwa szczecińskiego w latach 1947–1948*, PZP 2005, z. 3, s. 35–54.

ich współzałożyciele: Władysław Filipowiak – do muzealnictwa od jego początków²²³ oraz Tadeusz Białecki – do instytucji naukowo-badawczej i krajoznawczej w pierwszych latach jej istnienia²²⁴, przy silnym eksponowaniu ich kontaktów z bliższą i dalszą (szczególnie w wypadku Muzeum Narodowego) zagranicą. Niedawno Roman Lewandowski opisał historię szczecińskiego Urzędu Zatrudnienia i jego działalność na obszarze województwa szczecińskiego w pierwszym powojennym pięcioleciu²²⁵.

Raczej niewiele miejsca zajął na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” problem kształtowania się elit panujących na polskim Pomorzu Zachodnim, ich rekrutacji i społecznych rodowodów. Tutaj na plan pierwszy wybija się spojrzenie Kazimierza Kozłowskiego na kadre kierowniczą na tym obszarze w pierwszych trzech powojennych latach²²⁶. Historyk ten pisał następnie o relacjach między partią panującą a jej politycznymi satelitami na Pomorzu Zachodnim w okresie Października, ukazując je w złożonym kontekście mentalnym, społecznym i kulturowym nowych elit regionu²²⁷, a także o relacjach państwo–Kościoł na przykładzie powstałej w 1972 r. diecezji szczecińsko-kamińskiej²²⁸. Natomiast w ostatnim czasie – o czym wspominałem już wcześniej – Marek Z. Gajewski odniósł się do początków Polskiego Stronnictwa Ludowego na Pomorzu Zachodnim bezpośrednio po zakończeniu drugiej wojny światowej²²⁹.

O zagadnieniach oświaty pisał w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” Adam Makowski, interesujący się na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. historią i działalnością liceów ogólnokształcących w Szczecinie w całym okresie Polski Ludowej²³⁰. Problematykę życia kulturalnego polskiego Pomorza Zachodniego i jego stolicy podjął na łamach czasopisma na przykładzie Szczecina

---

²²³ W. Filipowiak, *Muzeum Narodowe w Szczecinie*, PZP 1971, z. 2, s. 19–33.

²²⁴ T. Białecki, *Instytut Zachodnio-Pomorski w Szczecinie...*

²²⁵ R. Lewandowski, *Urząd Zatrudnienia w Szczecinie i jego funkcjonowanie na terenie województwa szczecińskiego w latach 1945–1950*, PZP 2011, z. 4, s. 59–89.

²²⁶ K. Kozłowski, *Charakterystyka kadry kierowniczej na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1947*, PZP 1994, z. 2, s. 74–96.

²²⁷ K. Kozłowski, *Stosunki PZPR–ZSL w województwie szczecińskim w latach 1956–1957*, PZP 2001, z. 3, s. 95–117.

²²⁸ K. Kozłowski, *Powstanie diecezji szczecińsko-kamińskiej w 1972 roku*, PZP 2004, z. 3, s. 75–90.

²²⁹ M.Z. Gajewski, *Przyczynek do początków...*

²³⁰ A. Makowski, *Problemy kadrowe liceów ogólnokształcących województwa szczecińskiego w latach 1945–1989*, PZP 1991, z. 3, s. 143–159.

już kilka dziesięcioleci temu Bogdan Jankowski²³¹. Wybranymi zagadnieniom aktywności kulturalnej w środowiskach robotniczych interesował się natomiast Kazimierz Kozłowski²³². O problemach administracyjnych i przedstawicielskich pisał w latach siedemdziesiątych XX w. także Jan Macholak²³³, rozszerzając następnie swoje zainteresowania na polityczne, dyplomatyczne i propagandowe tło integracji Szczecina z Polską i jej wielorakie implikacje do końca lat sześćdziesiątych²³⁴. Marek Mulewski przedstawił bogatą działalność szczecińskiego ruchu fotograficznego z jego wykraczającymi daleko poza miasto formami i strukturami działania oraz całą galerię wypełniających je ludzi, uwieczniających na kliszy fotograficznej zarówno ruiny i odbudowę Szczecina, jak i niepowtarzalne piękno przyrody Pomorza Zachodniego²³⁵. Osobnym tematem, który raczej rzadko pojawiał się na łamach czasopisma, była historia środowisk studenckich oraz szczecińskiej kultury studenckiej i prasy studenckiej – tutaj opisywanych piórem Joanny Stylińskiej²³⁶ oraz Bogdana Twardochleba²³⁷. Świat wiejski polskiego Pomorza Zachodniego jako świat aktywności kulturalnej, na która składały się wielorakie tradycje napływającej tu polskiej ludności, na trwałe stał się przedmiotem dociekań Bogdana Matławskiego, począwszy od początku obecnego stulecia²³⁸.

Nader późno pojawiła się w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” historia sportu naszego regionu w okresie Polski Ludowej – środowisk, klubów, działaczy i ich osiągnięć. Tę tradycję tematyczną na łamach czasopisma zainicjował gorzowianin Zbigniew Szafkowski²³⁹.

---

²³¹ B. Jankowski, *Piętnaście lat istnienia Państwowej Filharmonii im. M. Karłowicza w Szczecinie*, PZP 1964, z. 1, s. 63–90.

²³² K. Kozłowski, *Orkiestra symfoniczna Robotniczego Towarzystwa Muzycznego w Szczecinie w latach 1948–1953*, PZP 1979, z. 1, s. 199–205.

²³³ J. Macholak, *Organizacja Miejskiej Rady Narodowej w Szczecinie jako organu przedstawicielskiego w latach 1945–1954*, PZP 1979, z. 3, s. 81–98.

²³⁴ J. Macholak, *Polityczna integracja Szczecina z Polską (na marginesie rozważań o powojennych dziejach Pomorza)*, PZP 1995, z. 3, s. 151–174.

²³⁵ M. Mulewski, *Artystyczny ruch fotograficzny w Szczecinie w latach 1945–2001*, cz. I, PZP 2002, z. 4, s. 85–106, cz. II, ibidem, 2003, z. 2, s. 101–122.

²³⁶ J. Stylińska, *Prasa studencka Szczecina 1946–1980*, PZP 1995, z. 2, s. 225–248.

²³⁷ B. Twardochleb, *Szczecińskie czasopisma studenckie w latach 1977–1981*, PZP 1984, z. 3–4, s. 181–189.

²³⁸ B. Matławski, *Ludowe tańce, pieśni i muzyka na Pomorzu Zachodnim w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, PZP 2007, z. 2, s. 93–108.

²³⁹ Z. Szafkowski, *Żeglarstwo na Pomorzu Szczecińskim po drugiej wojnie światowej*, PZP 1996, z. 4, s. 169–180; idem, *Gwardyjski Klub Sportowy „Arkonia” Szczecin*, ibidem, 2001, z. 2,

Kwestie czytelnictwa w Szczecinie po 1945 r. na przykładzie jednej z pierwszych instytucji wydawniczych na ziemiach zachodnich podjął Czesław Piskorski, wplatając w swą narrację liczne wątki autobiograficzne²⁴⁰. Miejsce Pomorza Zachodniego w powojennej, pełnej namiętności i misji duchowej łączności tzw. Ziem Odzyskanych ze „starą” polską poezją opisywał Erazm Kuźma²⁴¹. Z kolei Janina Kosman pisała o popularyzatorskiej działalności Książnicy Pomorskiej, nie tylko obejmując spojrzeniem cały powojenny, polski okres, ale i analizując inicjatywy zarówno popularyzatorskie, jak i *stricte* naukowe tej placówki, w tym galerię wybitnych ogólnopolskich twórców publikujących w jej oficynie wydawniczej²⁴². Ku heraldyce ośrodków miejskich powiatu koszalińskiego w początkach naszego stulecia zwrócił się Sebastian Z. Kempisty²⁴³, wybrane zaś kwestie przestrzeni miejskiej w aspekcie onomastycznym na przykładzie niemieckich i polskich nazw ulic w Białogardzie opisał Andrzej Chłudziński²⁴⁴.

Problematyka stosunków wyznaniowych i historii Kościołów znalazła się na łamach czasopisma bardzo późno. Henryk Kołodziejek pisał na temat stosunków własnościowych Kościołów w województwie szczecińskim²⁴⁵, Bogdan Frankiewicz zajął się początkami administracji kościelnej na polskim Pomorzu Zachodnim²⁴⁶, natomiast Krzysztof Kowalczyk podjął temat polityki Polski Ludowej wobec Kościoła katolickiego w wymiarze regionalnym, skupiając się na nauczaniu religii w szkolnictwie polskiego Pomorza Zachodniego w pierwszym

---

s. 163–190; idem, *Kluby sportowe ziemi szczecińskiej*, ibidem, 1993, z. 4, s. 149–169; idem, *Rozwój piłki nożnej kobiet w Szczecinie (1979–2004)*, ibidem, 2005, z. 4, s. 151–155.

²⁴⁰ C. Piskorski, „Polskie Pismo i Książka” w Szczecinie (1945–1950), PZP 1981, z. 1, s. 89–101.

²⁴¹ E. Kuźma, *Motywy zachodniopomorskie w poezji Polski Ludowej*, PZP 1969, z. 2, s. 93–125.

²⁴² J. Kosman, *Działalność popularyzatorska i wydawnicza Książnicy Pomorskiej w Szczecinie*, PZP 2006, z. 1, s. 41–71.

²⁴³ S.Z. Kempisty, *Herby powiatu koszalińskiego*, PZP 2003, z. 3, s. 45–69.

²⁴⁴ A. Chłudziński, *Nazwy ulic Białogardu*, cz. I: A–Ó, PZP 2003, z. 4, s. 173–208.

²⁴⁵ H. Kołodziejek, *Przekazanie związkom wyznaniowym własności majątku nieruchomego w województwie szczecińskim*, PZP 1993, z. 3, s. 85–99; idem, *Kościół polskokatolicki w powojennym Szczecinie*, ibidem, 1995, z. 1, s. 71–90; idem, *Organizowanie się Kościoła rzymskokatolickiego w Szczecinie w latach 1945–1947*, ibidem, 1994, z. 3, s. 41–57.

²⁴⁶ B. Frankiewicz, *Początki polskiej administracji kościelnej na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1947*, PZP 1986, z. 1, s. 69–84.

jego dziesięcioleciu²⁴⁷. Dopiero wiele lat później ukazał się w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” artykuł Stefana Dudry poświęcony Kościołowi prawosławnemu na Pomorzu Zachodnim²⁴⁸.

Zagadnienia narodowościowe, położenie mniejszości narodowych, ich status prawny i rzeczywistość, liczebność oraz mobilność zajmowały na łamach „Przeglądu” kilku badaczy, głównie szczecinian i słupszczan. Ze względów wymienionych w pierwszym segmencie niniejszego tekstu losy ludności autochtonicznej, polskiej i kaszubskiej, oraz napływowej (głównie robotników przymusowych) znalazły się w centrum pierwszych badań na tematy narodowościowe, na jakiś czas przysłaniając obraz społeczeństwa niemieckiego. Badania nad Polakami i Polonią podjęła Anna Poniatowska, kierując się ku nielicznej społeczności polskiej żyjącej w Szczecinie i na Pomorzu Zachodnim, jak też ku sylwetkom jej przywódców wybitnych w skali Rzeszy. Zgodnie ze współczesną metodologią walka o zachowanie polskości jest imperatywem kategorycznym i ma wszelkie atrybuty heroizmu. Nie jest dla niej alternatywą proces akulturacji czy uleganie powabom potężnej i coraz bardziej (w dobie masowości kultury i sportu) atrakcyjnej kultury Niemiec, kraju kroczącego od 1900 r. od sukcesu do sukcesu²⁴⁹. Losy ludności żydowskiej są na łamach czasopisma chronologicznie najpierw losami Żydów – obywateli II RP i ZSRR, którzy, uchodząc Zagładzie, napływali do Szczecina po zakończeniu drugiej wojny światowej. Najwcześniej pisał o nich Józef Pluciński²⁵⁰, później zaś, na początku lat siedemdziesiątych XX w., Józef Orlicki zapowiadał pracę nad monografią o Żydach szczecińskich w pierwszych latach powojennych²⁵¹. Janusz Mieczkowski jako przedstawiciel młodszego pokolenia rozszerzył istotnie katalog tych badań, podejmując studia nad wszystkimi mniejszościami, jakie egzystują na polskim Pomorzu Zachodnim²⁵². Chronolo-

²⁴⁷ K. Kowalczyk, *Nauczanie religii w szkołach na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956*, PZP 2003, z. 3, s. 71–103.

²⁴⁸ S. Dudra, *Kościół prawosławny na Pomorzu Zachodnim*, cz. I, PZP 2008, z. 4, s. 71–97.

²⁴⁹ A. Poniatowska, *50 lat Związku Polaków w Szczecinie*, PZP 1972, z. 3, s. 5–16; eadem, *Paweł Ledwolorz – współtwórca i działacz Związku Polaków w Niemczech*, ibidem, 1978, z. 3, s. 45–60.

²⁵⁰ J. Pluciński, *Ludność żydowska na Pomorzu Zachodnim w latach 1946–1949*, PZP 1969, z. 3, s. 51–66.

²⁵¹ J. Orlicki, *Wstęp do monografii o ludności żydowskiej w latach 1945–1949 w Szczecinie*, PZP 1972, z. 4, s. 41–62.

²⁵² J. Mieczkowski, *Życie religijne mniejszości narodowych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956*, PZP 1995, z. 1, s. 93–110; idem, *Szkolnictwo dla dzieci i młodzieży niemieckiej na Pomorzu Zachodnim po drugiej wojnie światowej*, ibidem, 1996, z. 3, s. 115–128; A. Bartzczak,

gicznie nader późno zajęto się niemieckimi mieszkańcami tego obszaru i obywatelami Polski Ludowej, ich położeniem, statusem prawnym, możliwościami edukacyjnymi w Polsce Ludowej i stosunkiem do nich Warszawy. Ten kierunek badań czasopismo zawdzięcza słupszczaninowi Zenonowi Romanowowi, który w następnych latach skierował swoje spojrzenie na Krajniaków złotowskich²⁵³. Adam Wróblewski podjął zaś próbę opisanie ich losów w województwie koszalińskim w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego wieku²⁵⁴. Losy jakże licznej także w tej części Polski Ludowej mniejszości, która napłynęła do nas po nieudanym powstaniu komunistycznym w Grecji (1947–1949), dzieje jej kultury, integracji i asymilacji w okresie półwiecza przedstawił Mieczysław Wojecki²⁵⁵. Tę paletę problemów mniejszościowych uzupełnił w 2007 r. Maciej Hejger, prezentując spojrzenie tajnej policji PRL na postawę Ukraińców na Pomorzu Środkowym²⁵⁶.

Zagadnienie miejsca Szczecina w polityce wielkich mocarstw oraz rywalizacji wojskowo-politycznej i ideologicznej Wschód–Zachód raczej nieczęsto gościło na łamach czasopisma. Wskazać tu można Ryszarda Techmana, który razem z gdańszczaninem Jackiem Tebinką podjął ten temat na przykładzie raportów Brytyjczyków o ich pobycie w Szczecinie na początku okresu rządów ekipy Edwarda Gierka²⁵⁷. W początkach lat dziewięćdziesiątych XX w. na temat miejsca Pomorza Zachodniego po 1945 r. w politycznych planach Związku Radzieckiego pisał Adam Makowski²⁵⁸, przedstawiciel młodszej generacji środowiska akademickiego Szczecina, żywo interesujący się również politycznymi

---

J. Mieczkowski, *Dzieje żydowskiej szkoły im. Icchaka Lejba Pereca w Szczecinie*, ibidem, z. 2, s. 143–167.

²⁵³ Z. Romanow, *Szkolnictwo z niemieckim językiem nauczania na Pomorzu Zachodnim w latach 1950–1962*, PZP 1996, z. 3, s. 129–150; idem, *Krajniacy złotowscy wobec przemian politycznych i społecznych w latach 1956–1959*, ibidem, 2005, z. 1, s. 37–60.

²⁵⁴ A. Wróblewski, *Niemcy w województwie koszalińskim po zakończeniu przesiedleń poczdamskich. Rozmieszczenie i liczebność ludności niemieckiej w latach 1952–1970*, PZP 1991, z. 2, s. 63–75.

²⁵⁵ M. Wojecki, *Ludność grecka i macedońska na Pomorzu Zachodnim w latach 1951–1990*, PZP 1993, z. 2, s. 45–64.

²⁵⁶ M. Hejger, *Informacja Służby Bezpieczeństwa dotycząca ludności ukraińskiej w województwie koszalińskim z 19 listopada 1966 roku*, PZP 2007, z. 3, s. 125–145.

²⁵⁷ R. Techman, *Z archiwów brytyjskich: Raport attaché morskiego i wojskowego D.J. Leara z wizyty fregaty HMS „Ashanti” w Szczecinie (1971 r.)*, PZP 2005, z. 1, s. 131–158.

²⁵⁸ A. Makowski, *Pomorze Zachodnie w polityce Związku Radzieckiego w 1945 roku*, PZP 1992, z. 2, s. 53–73.

implikacjami niemieckiej polityki PPR/PPZR, wybiegającymi daleko poza region. Artykuł o *wielkim pijaństwie w Szczecinie* oddaje trudny dziś do zrozumienia styk powojennej demoralizacji, wyobrażeń władzy i postaw pierwszego polskiego środowiska medycznego w Szczecinie²⁵⁹. Do zagadnień ekonomiczno-komunikacyjnych najdalszych rubieży Polski Ludowej odniósł się w latach dziewięćdziesiątych XX w. Anatol Drywa²⁶⁰.

Na początek lat osiemdziesiątych przypadło pierwsze syntetyczne ujęcie historii polskiego akademickiego środowiska naukowego w Szczecinie, dokonane przez Henryka Lesińskiego²⁶¹, które uczony ten uzupełnił kilkanaście lat później pogłębioną panoramą uczelni i nauki szczecińskiej²⁶². Ten drugi artykuł opublikowano w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” już po śmierci autora. Także pierwsze syntetyczne spojrzenie na dzieje Pomorza Zachodniego i na okresowy dorobek środowiska w przedziale dekady musiało z naturalnych powodów przyjść później i pojawiło się na łamach czasopisma za sprawą Zdzisława Chmielewskiego²⁶³. Edward Włodarczyk dokonał w „Przeglądzie” podsumowania dorobku historiograficznego zachodniopomorskich ośrodków akademickich, łącząc to z prezentacją środowisk naukowych i chronologią ich powstania²⁶⁴, a Jan M. Piskorski przedstawił Pomorze Zachodnie do połowy XVII w. w historiografii ośrodków naukowych na Pomorzu²⁶⁵. Do opracowań będących owocem zachodniopomorskiej *Landesgeschichte* odnosił się Włodzimierz Stepiński²⁶⁶. W nader rzadkich na łamach czasopisma debatach o metodologicznych podstawach pomoroznawstwa i jego wpływie także na postawy naukowe szczecinian naczelne miejsce zajmuje do dziś tekst Jörga Hackmanna o koncepcji Wielkiego Pomorza

---

²⁵⁹ A. Makowski, *Spirytus metylowy probierzem postaw okresu stalinowskiego?*, PZP 2001, z. 3, s. 189–202.

²⁶⁰ A. Drywa, *Żegluga promowa w Świnoujściu (materiał wspomieniowy)*, cz. II, PZP 1993, z. 3, s. 205–218.

²⁶¹ H. Lesiński, *Stan i perspektywy...*

²⁶² H. Lesiński, *Szkolnictwo wyższe...*

²⁶³ Z. Chmielewski, *W sprawie syntetycznego ujęcia...*

²⁶⁴ E. Włodarczyk, *Główne kierunki badań...*

²⁶⁵ J.M. Piskorski, *Pomorze Zachodnie do końca wojny trzydziestoletniej w piśmiennictwie historycznym Polski północno-zachodniej w latach 1945–1990*, PZP 1994, z. 2, s. 117–139.

²⁶⁶ W. Stepiński, *Nowe tendencje...*

Gerarda Labudy i jej wpływie m.in. na polskie badania regionalno-historyczne dotyczące polskiego wybrzeża²⁶⁷.

Do segmentu świata nauki zaliczyłbym wspomnienia jednego z pionierów polskiej służby zdrowia i akademickiego szkolnictwa medycznego, Jana Kortasa, który opublikował wspomnienia na temat ich początków w Szczecinie²⁶⁸. Problematyce wydawniczej w działalności szkół wyższych Szczecina poświęcili się Danuta Jaworska i Stefan Leszek Jaworski²⁶⁹.

Problem rewizjonizmu zachodniemieckiego w odbiorze współczesnych elit i pierwszego pokolenia polskich mieszkańców tej części tzw. Ziemi Odzyskanych pojawiał się w czasopiśmie raczej wyjątkowo. Z autorów zewnętrznych problematykę niemcoznawcza podejmował np. Janusz Sobczak z Poznania²⁷⁰, ze szczecinian natomiast jedynie wspomniana już Dorota Jabłońska²⁷¹.

Andrzej Piskozub podjął zagadnienie wewnętrznych podziałów Wielkiego Pomorza, respektując polską terminologię i terytorialny zasięg Pomorza w wersji zaproponowanej przez Gerarda Labudę²⁷². Kilka lat później autor ten rozważał rolę tradycji historycznej w rozlicznych powstających koncepcjach podziałów regionalnych III RP²⁷³. Ustrojowo-polityczne odniesienia współpracy parlamentów sześciu państw unijnych: Danii, Niemiec, Polski, Litwy, Łotwy i Estonii znalazły wyraz w artykule Ryszarda Tomczyka²⁷⁴.

Tradycja prezentowania na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” projektów badawczych została zainicjowana przez Tadeusza Białeckiego, który przedstawił projekt słownika geograficzno-historycznego naszego regionu²⁷⁵.

---

²⁶⁷ J. Hackmann, *Gerarda Labudy koncepcja historii Wielkiego Pomorza*, tłum. M.A. Korzęb, PZP 1994, z. 2, s. 7–36.

²⁶⁸ J. Kortas, *Początki chirurgii polskiej w Szczecinie*, PZP 1991, z. 3, s. 129–142.

²⁶⁹ D. Jaworska, S.L. Jaworski, *Działalność wydawnicza wyższych szkół Szczecina w latach 1981–1983 na tle uczelni krajowych*, PZP 1984, z. 3, s. 131–155.

²⁷⁰ J. Sobczak, „Ziomkostwo pomorskie” w systemie zachodniemieckich organizacji rewizjonistycznych, PZP 1963, z. 3, s. 93–106.

²⁷¹ D. Jabłońska, *Zarząd Federalny...*

²⁷² A. Piskozub, *Pomorze jako pojęcie geograficzno-historyczne*, PZP 1963, z. 4, s. 21–51.

²⁷³ A. Piskozub, *Dziedzictwo tradycji historycznej jako podstawa współczesnej tożsamości regionalnej ziem polskich w jednoczącej się Europie*, PZP 2000, z. 2, s. 7–26.

²⁷⁴ R. Tomczyk, *Współpraca parlamentów regionalnych w obszarze południowego Bałtyku*, PZP 2011, z. 1, s. 125–138.

²⁷⁵ T. Białeckie, *Projekt słownika geograficzno-historycznego Pomorza Zachodniego*, PZP 2011, z. 4, s. 153–172.

Nieco wcześniej Andrzej Chłudziński opublikował fragment swojej pracy doktorskiej, odnoszącej się do systemu mierniczego w powiecie białogardzkim w tradycji niemieckiej²⁷⁶.

Pozostając przy problematyce regionalnej tradycji, warto zwrócić uwagę na pojawienie się w omawianym czasopiśmie kilka lat temu cennej tematyki turystyczno-krajoznawczej, upowszechniającej także na poziomie akademickim niepowtarzalne piękno wybranych miejsc Pomorza Zachodniego – Eugeniusz Mazur zaprezentował je na przykładzie Puszczy Bukowej²⁷⁷. Do bliskiej piszącemu te słowa wspaniałej tradycji turystyki i przewodnictwa turystycznego nawiązał dopiero niedawno znakomity i wielce zasłużony dla szczecińskiego przewodnictwa Antoni Adamczak²⁷⁸. Eugeniusz Mazur opisał w tym samym czasie wybrane zabytki architektury technicznej jako osobliwości polskiego wybrzeża po 1945 r.²⁷⁹

Zupełnie osobną, choć cenną i na łamach czasopisma dość skromnie reprezentowaną tematyką jest biografistyka. Wymieńmy tutaj ważny i wzruszający szkic biograficzny Tomasza W. Jabłeckiego o Antonim Huebnerze, pochodzącym, jak wielu wybitnych Polaków, z rodziny spolonizowanych, wspaniałych Niemców, człowieka, który oparł się nazistowskiemu zachętom wpisania na Niemiecką Listę Narodowościową i którego zasług dla kultury i estetyki polskich szczecinian nie sposób przecenić²⁸⁰.

IV.

Problematyka dziejów powszechnych, a w każdym razie wybiegających – niekiedy bardzo znacznie – poza dzieje Pomorza Zachodniego na przestrzeni wieków, zajmowała dość istotne miejsce na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego”. Tematycznie cechuje ją duże bogactwo. Publikowane tu teksty dotyczą niektórych

---

²⁷⁶ A. Chłudziński, *Miary długości i powierzchni w nazwach powiatu białogardzkiego*, PZP 2005, z. 4, s. 107–110.

²⁷⁷ E. Mazur, *Puszcza Bukowa jako rejon turystyczny*, PZP 2009, z. 1, s. 151–167.

²⁷⁸ A. Adamczak, *Koło Przewodników Turystycznych PTTK w Szczecinie*, PZP 2010, z. 4, s. 127–143.

²⁷⁹ E. Mazur, *Latarnie morskie polskiego wybrzeża jako osobliwości turystyczno-krajoznawcze*, PZP 2009, z. 4, s. 113–125.

²⁸⁰ T.W. Jabłecki, *Życie i główne kierunki działalności Antoniego Huebnera (1904–2000)*, PZP 2001, z. 3, s. 203–222. Piszący te słowa miał zaszczyt poznać Jadwigę i Antoniego Huebnerów w połowie lat 90. XX w., w ich skromnym mieszkaniu przy ul. Wąskiej w Szczecinie.

państw tej części Europy: Polski jagiellońskiej, Księstwa Pomorskiego i państwa zakonnego oraz wybranych zagadnień historii Prus na obszarze sąsiadującym z Pomorzem Zachodnim. Stosunkowo słabo prezentowana jest doba nowożytna, sporadycznie pojawiały się teksty poświęcone historii starożytnej²⁸¹. Dość rzadko pisano o poezji i muzyce w służbie myśli zachodniej i idei zagospodarowania pozyskanych ziem²⁸².

Rozpoczynając od epoki średniowiecznej, wypadnie wspomnieć o kilkuczęściowym artykule Jerzego Strzelczyka na temat *Połabszczyzny zapomnianej*²⁸³. Maciej Maciejowski analizował działalność polityczną i kościelną archidiakona gnieźnieńskiego jako przyczynek do postaw elit w początkach XIV w.²⁸⁴, Urszula Świdarska pisała zaś o pozycji społecznej szlachty w społeczeństwie Polski XV–XVI stulecia²⁸⁵. Można powiedzieć, iż najsilniej reprezentowana była różnorodna problematyka XIX i XX w., przede wszystkim historia partii politycznych i nurtów ideowych pod zaborami, ale też historia Bałkanów, w tym polityki Rosji w tej części kontynentu przed pierwszą wojną światową. Wyraźnymi, silnymi segmentami tej części tematyki stały się historia polityczna, gospodarcza i społeczna II Rzeczypospolitej i jej stosunki z innymi państwami Europy, europejski system bezpieczeństwa okresu międzywojennego, wybrane problemy dziejów koncepcji ziem zachodnich w świetle myśli partii politycznych, polityczna historia Republiki Federalnej Niemiec i Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

Do okresu średniowiecza odniósłbym wspomnienie Władysława Korca na temat Władysława Kowalenki, poznańskiego uczonego i zarazem wybitnego badacza Słowiańszczyzny zachodniej²⁸⁶. Konfliktem między Polską a zako-

---

²⁸¹ D. Okoń, *Kilka uwag o nietypowych karierach senatorskich w Rzymie epoki Sewerów*, PZP 2008, z. 2, s. 123–132.

²⁸² F.M. Nowowiejski, *Legenda Bałtyku*, PZP 1964, z. 2, s. 91–104.

²⁸³ J. Strzelczyk, *Połabszczyzna zapomniana*, cz. I: *Hrabia Jan Potocki, wieśniak Jan Parum Schultze, czyli epilog słowiański nad dolną Łabą*, PZP 1994, z. 1, s. 9–34, cz. II: *Derwan książę serbski, czyli początki Połabszczyzny*, ibidem, 1996, z. 2, s. 9–44, cz. III: *Drogowit, czyli z kim wojował Karol Wielki?*, ibidem, 1998, z. 4, s. 9–31, cz. IV: *Mściwój, czyli skutki urażonej godności*, ibidem, 2010, z. 3, s. 21–36.

²⁸⁴ M. Maciejowski, *Działalność kościelna i polityczna archidiakona gnieźnieńskiego Filipa z rodu Zarembów. Przyczynek do postaw elit w okresie prób zjednoczeniowych u schyłku rozbitcia dzielnicowego*, PZP 2001, z. 2, s. 131–161.

²⁸⁵ U. Świdarska, *Równość i wyższość. Miejsce szlachty w społeczeństwie polskim na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*, PZP 2001, z. 2, s. 31–50.

²⁸⁶ W. Korcz, *Władysław Kowalenko – historyk Słowiańszczyzny*, PZP 1983, z. 3–4, s. 15–40.

nem krzyżackim na ziemiach Nowej Marchii interesował się Edward Rymar²⁸⁷. Krakowianin Marian Gumowski zasygnalizował znaczenie nauk pomocniczych – tutaj sfragistyki i heraldyki – w badaniu przeszłości niektórych miast Księstwa Pomorskiego²⁸⁸.

Czasy nowożytne długo nie gościły na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego”. Przełomem było tu pojawienie się wyników badań Renaty Gałąj, piszącej na temat politycznej, kulturalnej i społecznej aktywności szlachty w życiu osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej w świetle twórczości wybitnego poety baroku²⁸⁹. Problematyka prasoznawcza znajdowała oddźwięk w badaniach strzelczanina Stanisława Talarczyka, który zainteresował się wysiłkami kolonizacyjnymi Fryderyka II w zabranym Rzeczypospolitej w 1772 r. okręgu nadnoteckim²⁹⁰.

Problematykę dziejów Polski i ziem polskich pod zaborami podejmował przede wszystkim Adam Wątor, który badał genezę, rozwój i działalność partii narodowych i konserwatywnych w Galicji²⁹¹. Historyk ten interesował się także wybitnymi postaciami życia politycznego II Rzeczypospolitej²⁹². Dopiero po bardzo długim czasie do problematyki życia politycznego Galicji, głównie aktywności środowisk ukraińskich i ich odniesień do Rosji i Austro-Węgier, nawiązał Ryszard Tomczyk²⁹³.

Kilku autorów prezentowało swoje główne badania na temat II Rzeczypospolitej. Najwcześniej, niemal jednocześnie, pojawiły się teksty Romana Dąbrowskiego i Eugenii Brzosko poświęcone gospodarce i komunikacji tego państwa. Roman Dąbrowski zajmował się gospodarczym położeniem mniejszości niemieckiej w zachodnich województwach II RP, stopniowo rozszerzając swoje

²⁸⁷ E. Rymar, *Polsko-czeska wyprawa zbrojna do Nowej Marchii w 1433 roku*, PZP 1993, z. 1, s. 31–56.

²⁸⁸ M. Gumowski, *Pieczenie i herby niektórych miast pomorskich*, PZP 1971, z. 3, s. 113–132.

²⁸⁹ R. Gałąj, *Udział szlachty w życiu siedemnastowiecznego społeczeństwa polskiego w świetle twórczości Wacława Potockiego*, PZP 1999, z. 1, s. 117–141.

²⁹⁰ S. Talarczyk, *Fryderycjańska kolonizacja pradoliny Noteci w XVIII wieku*, PZP 1992, z. 4, s. 29–46.

²⁹¹ A. Wątor, *Od Zjednoczenia Narodowego...*; idem, *Narodowi Demokraci wobec galicyjskiej Rady Narodowej*, PZP 1991, z. 4, s. 39–56.

²⁹² A. Wątor, *Stanisław Grabski w pierwszych latach niepodległości Polski*, PZP 1985, z. 3–4, s. 57–78; idem, *Problematyka morska w w publicystyce „Roku Polskiego” 1916–1919*, ibidem, 1998, z. 4, s. 177–191.

²⁹³ R. Tomczyk, *Lewica ukraińska w Galicji i na Bukowinie wobec rewolucji w Rosji w 1905 roku*, PZP 2007, z. 3, s. 81–100.

zainteresowania na rozwój przemysłu spożywczego i miejsce w nim kapitału niemieckiego²⁹⁴. Z kolei Eugenia Brzosko podejmowała problemy rozwoju sektora techniki, transportu i komunikacji II RP w świetle polityki państwa – taryfowej i protekcyjnej w ogóle²⁹⁵. Polityka wewnętrzna i zagraniczna II RP, działalność polityczna i ideowa jej elit – stały się przedmiotem licznych artykułów pióra Janusza Farysia²⁹⁶, piszącego także o intelektualnej i programowej działalności zwolenników Józefa Piłsudskiego²⁹⁷. W tym kręgu zainteresowań pojawili się na łamach czasopisma w latach dwudziestych XX w. Janusz Ruszkowski i Tomasz Diechciaruk²⁹⁸. Wybrane problemy polityki morskiej II Rzeczypospolitej podjęło dwóch autorów: Bogdan Dopierała analizował politykę morską państwa w okresie międzywojnia – jej założenia, realizację i głównych aktorów tych działań²⁹⁹, natomiast warszawski historyk dziejów II RP i wybitny varsavianista Marian M. Drozdowski opublikował w „Przeglądzie” wspomnienia Eugeniusza Kwiatkowskiego, poprzedzając je swoim wstępem³⁰⁰. Na temat wybranych, ujętych porównawczo problemów ustrojowych Wielkopolski i Pomorza w okresie międzywojennym wypowiadał się Zdzisław Chmielewski³⁰¹. Z kolei ważnej działalności instytucji naukowej propagującej tzw. myśl zachodnią i przeciwsta-

²⁹⁴ R. Dąbrowski, *Niemieckie majątki obszarncze w województwach zachodnich w latach 1920–1939*, PZP 1978, z. 3, s. 67–88; idem, *Bastiony niemczyzny w rolnictwie pomorskim w latach 1920–1939*, ibidem, 1983, z. 3–4, s. 133–143.

²⁹⁵ E. Brzosko, *Rozwój motoryzacji w Polsce międzywojennej*, PZP 1979, z. 1, s. 123–141; eadem, *Rola taryf kolejowych PKP w latach 1918–1939 w walce o odzyskanie dla portów Gdyni i Gdańska ładunków polskiego handlu zamorskiego oraz ładunków tranzytowych*, ibidem, 1982, z. 1–2, s. 35–42; eadem, *Próby utworzenia przemysłu samochodowego w II Rzeczypospolitej w latach 1945–1950*, ibidem, 1984, z. 1–2, s. 57–65; eadem, *Koncepcje systemu prawnoustrojowego i społecznego Polski niepodległej i ich realizacja w dobie tworzenia się państwa polskiego*, ibidem, 1988, z. 3, s. 7–22.

²⁹⁶ J. Faryś, *Polsko-niemiecka deklaracja o niestosowaniu przemocy z 1934 r. w ocenie polskiej opinii publicznej*, PZP 1981, z. 3–4, s. 89–104; idem, *Aleksander Skrzyński, August Zalewski, Józef Beck w ocenie polskiej opinii publicznej*, ibidem, 1983, z. 3–4, s. 113–121; idem, *Piłsudski i piłsudczycy w ocenie Stanisława Strońskiego (do 1921 r.)*, ibidem, 1985, z. 1–2, s. 7–17.

²⁹⁷ J. Faryś, *Myśl gospodarcza piłsudczyków (1935–1939)*, PZP 1986, z. 3, s. 43–57.

²⁹⁸ T. Diechciaruk, J. Ruszkowski, *Powstanie i krystalizacja koncepcji ideowo-politycznych polskiej Narodowej Demokracji*, PZP 1988, z. 3, s. 23–44.

²⁹⁹ B. Dopierała, *Główne tendencje rozwojowe polityki morskiej w okresie międzywojennym*, PZP 1968, z. 4, s. 83–96.

³⁰⁰ E. Kwiatkowski, *Blaski i cienie w dziejach gospodarczych polsko-gdańskich*, PZP 1988, z. 3, s. 171–190 (M.M. Drozdowski, *Uwagi od autora opracowania*, s. 171).

³⁰¹ Z. Chmielewski, *Ustrój i organizacja władz miejskich Pomorza i Wielkopolski w latach 1919–1933*, PZP 1984, z. 1–2, s. 29–40.

wiąjącej się rewizjonizmowi granicznemu Republiki Weimarskiej – Instytutowi Bałtyckiemu – poświęciła swój tekst Kamila Faszczka, przedstawicielka młodego pokolenia szczecińskich historyczek³⁰². Na temat przybyszów z Bałkanów pisał, jak już wspomniałem, Mieczysław Wojecki³⁰³.

Jeśli chodzi o historię innych krajów, zdecydowanie dominowały Bałkany i Niemcy, natomiast dzieje Skandynawii tamtego okresu znalazły odbicie głównie w tekstach Agnieszki Radomskiej³⁰⁴ oraz Mirosława Cygańskiego³⁰⁵.

Historia Niemiec pojawiła się wcześniej, m.in. dzięki pióru Mariana Grzędę, który zainteresował się wybranymi zagadnieniami historii obu państw niemieckich³⁰⁶. Andrzej Głowacki nakreślił niemiecką politykę wobec naszej części Europy³⁰⁷, Wojciech Lizak zajął się zaś wybranymi problemami ustroju Republiki Weimarskiej³⁰⁸. Do postaw politycznych armii niemieckiej w latach 1919–1933 odniósł się Robert Maczulis³⁰⁹, a na temat sytuacji i statusu polskiej mniejszości w Niemczech weimarskich i nazistowskich w kontekście ich polityki pisał wrocławianin Wojciech Wrzesiński³¹⁰. Z kolei Włodzimierz Stepiński zaprezentował refleksje nad historiograficznym kształtem *drogi niemieckiej*, podjęte na marginesie książki urodzonego na Pomorzu Zachodnim w 1927 r. Christiana von Krockowa, historyka i politologa z Getyngi³¹¹. Wybrane problemy rewizjonizmu Republiki Federalnej Niemiec, widziane przez pryzmat katolickich i protestanckich

³⁰² K. Faszczka, *Instytut Bałtycki 1935–1939*, PZP 2010, z. 4, s. 95–111.

³⁰³ M. Wojecki, *Ludność grecka i macedońska...*

³⁰⁴ E. Radomska, *Aspekty szwedzkiej polityki neutralności okresu międzywojennego (1918–1939)*, PZP 1978, z. 4, s. 87–101.

³⁰⁵ M. Cygański, *Publicystyka państw skandynawskich wobec agresji III Rzeszy na Polskę w 1939 r.*, PZP 1983, z. 1–2, s. 83–99

³⁰⁶ M. Grzęda, *Kwestia załamania III Rzeszy (Zusammenbruch) w ocenie sytuacji wyjściowej Niemiec Zachodnich po II wojnie światowej*, PZP 1979, z. 1, s. 143–157; idem, *Geneza powstania NRD*, ibidem, z. 3, s. 45–55; idem, *Zjednoczenie SPD i KPD w radzieckiej strefie okupacyjnej. Cechy charakterystyczne*, ibidem, 1990, z. 3, s. 41–48.

³⁰⁷ A. Głowacki, *Europejska polityka Niemiec wobec krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, PZP 1996, z. 3, s. 56–78.

³⁰⁸ W. Lizak, *Z dziejów konstytucjonalizmu Niemiec. Niektóre problemy ustrojowe Republiki Weimarskiej w świetle postanowień Konstytucji*, PZP 1975, z. 2, s. 145–159.

³⁰⁹ R. Maczulis, *Działalność polityczna niemieckich sił zbrojnych w okresie Republiki Weimarskiej*, cz. I, PZP 1985, z. 3–4, s. 91–108, cz. II, ibidem, 1986, z. 1, s. 85–99.

³¹⁰ W. Wrzesiński, *Polityka władz niemieckich wobec ludności polskiej w Republice Weimarskiej i w III Rzeszy (1922–1939)*, PZP 1968, z. 4, s. 17–32.

³¹¹ W. Stepiński, *W kwestii dróg i bezdroży dziejów niemieckich w XIX i XX wieku. Refleksje historiograficzne*, cz. I, PZP 2004, z. 3, s. 177–194, cz. II, ibidem, 2005, z. 1, s. 87–107.

organizacji kościelnych, były przedmiotem rozważań Mariana Zubika³¹². Marek Czerwiński pisał o Niemieckiej Republice Demokratycznej jako sąsiedzie Polski w okresie „Solidarności”³¹³. Temat NRD w kontekście jej relacji z radzieckim hegemonom i protektorem w dobie ery Ericha Honeckera interesował Kazimierza Wasiaka³¹⁴, a stosunki polsko-niemieckie na przykładzie zagadnień migracyjnych w zjednoczonych Niemczech i III RP podjął Andrzej Wojtaszak³¹⁵. Do ważnej w kulturze politycznej Niemiec pierwszej połowy XX w. mitologii „okrażania”, z planami ich politycznej fragmentaryzacji i koszmarem Polski nad Odrą i Nysą oraz Francji nad dolnym Renem, nawiązał Piotr Zaremba, wspierając swój wywód licznymi mapami³¹⁶. Na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” publikował też wybitny historyk literatury niemieckiej, wrocławianin Jan Chodera, analizując miejsce mniejszości polskiej w literaturze niemieckiej i potęgę oraz żywotność antypolskiego stereotypu³¹⁷.

Pojawienie się i trwałość tematów związanych z Bałkanami zawdzięczamy śp. Antoniemu Gizie, piszącemu o polityce i ideologii państw bałkańskich w drugiej połowie XIX i początkach XX w., ale także o stosunku Rosji do polskich partii politycznych. Stopniowo badacz ten rozszerzał swoje zainteresowania na zagraniczną politykę Rosji w XVIII–XX w.³¹⁸ Historyk ten pisał również na temat stosunków polsko-czechosłowackich i brutalnej agresji Pragi na Śląsk Cieszyński³¹⁹, a zarazem interesował się bardzo kwestią polskiego wychodźstwa

³¹² M. Zubik, *Rola kościelnych instytucji i organizacji w polityce rewizjonizmu Niemieckiej Republiki Federalnej*, PZP 1970, z. 2, s. 147–168.

³¹³ M. Czerwiński, *Prasa NRD o wydarzeniach w Polsce od sierpnia 1980 do grudnia 1981*, PZP 1996, z. 3, s. 171–180.

³¹⁴ K. Wasiak, *Miejsce i rola stosunków ze Związkiem Radzieckim w polityce zagranicznej NRD w latach siedemdziesiątych*, PZP 1985, z. 3, s. 29–53.

³¹⁵ A. Wojtaszak, *Kształtowanie się polsko-niemieckich stosunków etnicznych po 1989 r. na przykładzie problematyki migracyjnej*, PZP 1996, z. 3, s. 79–88.

³¹⁶ P. Zaremba, *Niemieckie głosy o granicy na Odrze i Nysie w latach 1916–1942*, PZP 1968, z. 4, s. 147–154.

³¹⁷ J. Chodera, *Polska mniejszość narodowa w Niemczech w literaturze niemieckiej lat 1918–1939*, PZP 1968, z. 4, s. 59–73.

³¹⁸ A. Giza, *Europa wobec narodowowyzwoleńczych dążeń Słowian południowych w latach 1875–1876*, PZP 1981, z. 1, s. 27–42; idem, *Zjazd Neosłowiański w Pradze 1908 r.*, ibidem, 1982, z. 1, s. 141–155; idem, *Rosyjskie ugrupowania prawicowe wobec sprawy polskiej od schyłku XIX w. do 1917 r.*, ibidem, 1988, z. 3, s. 97–122; idem, *Bałtycka polityka Rosji w latach panowania Piotra I*, ibidem, 1995, z. 2, s. 209–224; idem, *Rosja na Bałtyku na przełomie XIX i XX wieku*, ibidem, 1999, z. 1, s. 103–116.

³¹⁹ A. Giza, *Konflikt polsko-czeski o Śląsk Cieszyński 1877–1920*, PZP 1993, z. 4, s. 77–88.

do Skandynawii³²⁰. Swoje bałkańskie zainteresowania badawcze sygnalizował na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” także Dariusz Dmowski³²¹. Miejsce stosunków polsko-brytyjskich przed 1939 r. w europejskim systemie bezpieczeństwa i stosunek Londynu do Rzeszy i II RP często prezentował Marek Baumgart³²². Henryk Walczak, reprezentujący młodsze pokolenie szczecińskich historyków, pisał w początkach lat dziewięćdziesiątych XX w. na temat politycznych i dyplomatycznych stosunków II RP z Czechosłowacją w latach dwudziestych ubiegłego stulecia³²³. Nieco później nawiązała do tej tematyki, dla okresu powojennego, Anna Szczepańska w badaniach stosunków dyplomatycznych między Pragą a Warszawą³²⁴. Problematyka kaszubska, raczej rzadka na łamach czasopiśmi, znalazła swoje miejsce w tekstach Leszka Belzyta, który przedstawił panoramę wybranych dziejów Kaszubszczyzny w Prusach Zachodnich w okresie bez mała stulecia³²⁵, oraz Jerzego Romanowicza, kreślącego sylwetkę Lecha Bądkowskiego, jego młodość, udział w kampanii wrześniowej i polskich formacjach na Zachodzie³²⁶. Zagadnienia narodowościowe II Rzeczypospolitej na przykładzie Niemców na Lubelszczyźnie, ich położenie gospodarcze, relacje z polskim otoczeniem i struktura społeczno-zawodowa zostały opisane przez Katarzynę Wójcik³²⁷.

Biografie wielkich pruskich i niemieckich postaci historycznych pojawiały się na łamach „Przeglądu” sporadycznie. Początek tej tradycji w młodszym

---

³²⁰ A. Giza, *Chłopi polscy na Fionii i Langelandzie na przełomie XIX i XX wieku (1893–1920)*, PZP 1999, z. 3, s. 71–82.

³²¹ D. Dmowski, *Stosunek Chorwatów do idei przebudowy monarchii Habsburgów w państwo dualistyczne Austro-Węgry*, PZP 1992, z. 1, s. 61–82.

³²² M. Baumgart, *Próby zbliżenia Polski i Wielkiej Brytanii w 1926 roku na tle systemu lokarneńskiego*, PZP 1983, z. 1–2, s. 67–81; idem, *Wielka Brytania a zabiegi Polski o wejście do Rady Ligi Narodów w 1962 roku*, ibidem, 1983, z. 3–4, s. 123–131; idem, *Niemcy i Polska w brytyjskiej polityce zagranicznej przed wybuchem drugiej wojny światowej*, ibidem, 1996, z. 1, s. 131–140.

³²³ H. Walczak, *Dziennik „Rzeczpospolita” wobec Czechosłowacji w latach 1920–1924*, PZP 1992, z. 1, s. 63–75.

³²⁴ A. Szczepańska, *Działalność polskich konsulatów na terenie Czechosłowacji w latach 1945–1950 w świetle zbiorów Archiwum MSZ w Warszawie*, PZP 2004, z. 3, s. 59–74; eadem, *Oficjalne relacje polsko-czechosłowackie w latach 1980–1989 w świetle raportów Ambasady PRL w Pradze*, ibidem, 2010, z. 4, s. 67–82.

³²⁵ L. Belzyt, *Liczebność ludności kaszubskiej na Pomorzu Gdanskim w latach 1830–1914*, cz. I, PZP 2000, z. 3, s. 75–94.

³²⁶ J. Romanowicz, *Lech Bądkowski jako żołnierz*, PZP 2011, z. 1, s. 43–61.

³²⁷ K. Wójcik, *Struktura zawodowa mniejszości niemieckiej w województwie lubelskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, PZP 2011, z. 1, s. 63–70.

pokoleniu dał Rafał Machniak, przedstawiając sylwetkę Żelaznego Kanclerza w polskim oświeceniu współczesnym i późniejszym³²⁸.

Proces rozciągający się na dłuższy okres, na wiele dziesięcioleci, zaprezentował gdańszczanin Andrzej Piskozub, ukazując ewolucję polskiej polityki morskiej w całym XX stuleciu³²⁹.

Tematy związane z drugą wojną światową nie były reprezentowane zbyt licznie – wymieńmy tutaj Marzenę Giedroją, piszącą o zachodniej granicy Polski w myśli politycznej kilku mniejszych partii politycznych doby drugiej wojny światowej³³⁰. Z kolei Marek Czerwiński opublikował artykuł na temat polskojęzycznej prasy wydawanej w Generalnym Gubernatorstwie³³¹. Niezmiernie doniosły i wielowymiarowy temat monsturalnej i niewybaczalnej zbrodni Niemców, a także równie monsturalnego rabunku polskiej kultury narodowej i jej bezpowrotnego zniszczenia, podjął na łamach czasopisma Dariusz Metelski z Poznania. Historyk ten pisał również o roli Armii Czerwonej w przejmowaniu części „poniemieckiego” mienia kulturowego, w tym zrabowanych przez niemieckiego okupanta polskich dzieł kultury i sztuki, przypominając prawdziwy i godny najwyższego uznania heroizm polskich czynników państwowych i historyków sztuki, a także żołnierzy I Armii Wojska Polskiego, przenoszących zza Odry znalezione tam skrzynie z polskimi dziełami. Tego artykułu nie sposób czytać bez silnego bicia serca³³². Z kolei Ludwik Hermel poświęcił swoje pióro wybranym, jakże heroicznym, obszarom aktywności polskich elit w okresie nocy okupacyjnej, interesujących się ekonomicznym potencjałem polskiego i niemieckiego wybrzeża³³³. Istotny segment niemieckiej polityki PPR, Ministerstwa Ziemi Odzyskanych oraz Władysława Gomułki bezpośrednio po klęsce Niemiec opisał

---

³²⁸ R. Machniak, *Otto von Bismarck w polskiej historiografii i publicystyce historycznej*, PZP 2009, z. 4, s. 83–98.

³²⁹ A. Piskozub, *Od propagandy sukcesu do sukcesu propagandy. Ewolucja polskiej myśli morskiej w ciągu XX wieku*, PZP 1995, z. 3, s. 7–20.

³³⁰ M. Giedroją, *Zachodnia granica Polski w myśli politycznej PPS-WRN, SL, SP i SN w latach 1939–1945*, PZP 1996, z. 3, s. 15–28.

³³¹ M. Czerwiński, *Propaganda antyżydowska w polskojęzycznej prasie niemieckiej Generalnego Gubernatorstwa*, PZP 1995, z. 4, s. 75–86.

³³² D. Metelski, *Restytucja polskich dóbr kultury ze stref okupacyjnych Niemiec 1945–1949*, PZP 2003, z. 4, s. 59–82.

³³³ L. Hermel, *Rola i działalność komórek organizacyjnych ruchu oporu zajmujących się sprawami gospodarki morskiej w latach 1940–1945*, PZP 1971, z. 3, s. 139–149.

Patrycy Dziurzyński, ukazując działalność powstałego w 1946 r. Komitetu do Spraw Zagranicznych Ziem Odzyskanych³³⁴.

Okres Polski Ludowej znalazł oświetlenie w tekstach zarówno Henryka Komarnickiego³³⁵, jak i wrocławianina Jakuba Tyszkiewicza, piszącego o miejscu tzw. Ziem Odzyskanych w prasie opozycyjnej w pierwszych latach PRL³³⁶. Wybrane zjawiska z dziejów antykomunistycznego podziemia przedstawił Marek Żukowski³³⁷. Na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” zagościła problematyka serbołużyczka, o której pisała Małgorzata Mieczkowska³³⁸. Tematyka kościelna pojawiała się sporadycznie – by wymienić artykuł Ryszarda Michalaka na temat sytuacji Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce Ludowej w pierwszych latach powojennych³³⁹.

Wśród problematyki pokrewnej niemcoznawstwu na uwagę zasługują publikacje środowiska szczecińskich germanistów. I tak, Jan Watrak zapoznawał czytelników z zagadnieniami będącymi częścią szerokiej palety tematycznej zjawiska „utraconej ojczyzny”³⁴⁰. Literackohistorycznymi ścieżkami podążał w ślad za wielkim Melchiorem Wańkowiczem koszalinianin Bernard Konarski³⁴¹.

W drugiej połowie ubiegłej dekady na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” Miłosz Stepiński zainteresował się z jednej strony tradycjami piłkarskimi Szczecina, z drugiej zaś tradycją olimpizmu w III Rzeszy i II RP, analizując

---

³³⁴ P. Dziurzyński, *Działalność Komitetu do Spraw Zagranicznych Ziem Odzyskanych*, PZP 1971, z. 3, s. 149–156.

³³⁵ H. Komarnicki, *Poglądy Polskiego Stronnictwa Ludowego w sprawie obecności Niemców na ziemiach odzyskanych oraz ich wysiedlenia*, PZP 1996, z. 3, s. 29–46.

³³⁶ J. Tyszkiewicz, *Problematyka Ziem Odzyskanych w prasie opozycyjnej w latach 1945–1948*, PZP 1995, z. 1, s. 29–50.

³³⁷ M. Żukowski, *Polska Organizacja Wojskowa 1948–1949*, PZP 1996, z. 1, s. 163–174.

³³⁸ M. Mieczkowska, *Walka Serbów Łużyckich o prawa narodowe w XX wieku*, PZP 1991, z. 2, s. 31–42.

³³⁹ R. Michalak, *Kwestia ewangelickich „zborów niepolskich” w latach 1945–1947*, PZP 2001, z. 2, s. 7–30.

³⁴⁰ J. Watrak, *Historyczne i literackie aspekty tematykacji motywu „utraconej ojczyzny” po 1945 roku*, PZP 1990, z. 3, s. 115–128; idem, *Literacka relatywizacja pojęć „Heimat” i „Utracona ojczyzna”*, ibidem, 1991, z. 4, s. 99–105.

³⁴¹ B. Konarski, *Melchior Wańkowicz (1892–1972)*, PZP 1993, z. 1, s. 165–175.

ten temat na przykładzie XI Letnich Igrzysk Olimpijskich w Berlinie; pisał też o wybranych zagadnieniach sportu szczecińskiego w Republice Weimarskiej³⁴².

Gościnnie otwierało się czasopismo także dla autorów z innych krajów, niekiedy publikując artykuły w ich językach ojczystych. Historycy niemieccy z sąsiedniej NRD i później z landu Meklemburgia-Pomorze Przednie w zjednoczonych Niemczech publikowali na temat kilku epok. Jeszcze w połowie lat sześćdziesiątych XX w. Horst-Diether Schröder zainteresował się Saxo Gramatykiem i jego rolą w naszej wiedzy o Słowianach nadbałtyckich, a Herbert Langer opublikował artykuł o miejscu Strzałowa (Stralsundu) w szwedzkiej inwazji na Rzeszę rzymsko-niemiecką w XVII³⁴³. Reprezentujący badania nad nowszymi czasami Wolfgang Wilhelmus pisał o szkolnictwie w radzieckiej strefie okupacyjnej i NRD – w Meklemburgii i na Pomorzu Przednim³⁴⁴, Wolfgang Urban – o społeczeństwie średniowiecznego Stralsundu³⁴⁵, Uwe Schröder – o miejscu prowincji Pomorza w agresji hitlerowskiej na Polskę w 1939 r.³⁴⁶, natomiast Ernst Joachim Krüger na przykładzie jednej z grup komunistów niemieckich w okresie III Rzeszy dokonywał heroizacji tradycji antyfaszystowskich postaw części Niemców na Pomorzu³⁴⁷. Próbę sporządzenia na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego” bilansu dokonań historiografii sąsiedniej NRD na temat Pomorza Zachodniego podjął jedynie Johannes Schildhauer³⁴⁸.

Intensywne swego czasu kontakty badaczy z Instytutu Historii Uniwersytetu Szczecińskiego z historykami radzieckiej Łotwy owocowały ich publikacjami na łamach omawianego czasopisma. I tak, Ajwaris Stranga pisał o stosunkach

³⁴² M. Stepiński, *XI Letnie Igrzyska Olimpijskie w Berlinie w polskiej historiografii i w „Przeglądzie Sportowym” z 1936 roku*, cz. I, PZP 2008, z. 4, s. 51–69, cz. II, ibidem, 2009, z. 1, s. 63–83; idem, *Święto Niemieckiego Turnerstwa prowincji Pomorze w Szczecinie w 1924 roku. Między kulturą sprawności fizycznej i kontestacją „dyktatu Wersalu”*, ibidem, 2011, z. 2, s. 67–89.

³⁴³ H.-D. Schröder, „*Gesta Danorum*” *Saxo Gramatyka jako źródło do dziejów Słowian nadbałtyckich*, PZP 1967, z. 5, s. 17–30; H. Langer, *Rola Strzałowa w przygotowaniu najazdu szwedzkiego w r. 1630*, ibidem, 1965, z. 1–2, s. 69–88.

³⁴⁴ W. Wilhelmus, *Rozwój szkolnictwa w północnych okręgach Niemieckiej Republiki Demokratycznej po drugiej wojnie światowej*, PZP 1969, z. 2, s. 125–134.

³⁴⁵ W. Urban, *Die Finanzierung der Armenfürsorge sowie des Gesundheits- und Schulwesens in Stralsund im 19. Jahrhundert*, PZP 1994, z. 2, s. 64–73.

³⁴⁶ U. Schröder, *Hitlerowskie przygotowania wojenne w bylej rejencji szczecińskiej w latach 1933–1939*, PZP 1988, z. 4, s. 41–65.

³⁴⁷ E.J. Krüger, *O pomocy grupy inicjatywnej Gustava Sobottki udzielonej antyfaszystom w Greifswaldzie w maju 1945 roku*, PZP 1966, z. 5, s. 33–40.

³⁴⁸ J. Schildhauer, *Rozwój badań nad dziejami Pomorza Zachodniego w Niemieckiej Republice Demokratycznej*, PZP 1967, z. 2, s. 57–75.

II RP i Łotwy we wrześniu 1939 r.³⁴⁹, a Heirichs Stroods przedstawił obszerny, pogłębiony artykuł na temat stosunków etnicznych południowych obszarów Łotwy, historycznie przynależnych do Rzeczypospolitej przed pierwszym rozbiorem w 1772 r., w długim okresie od XVIII do XX w.³⁵⁰

Jeśli szukałbym dla mych rozważań najbardziej właściwego zakończenia, to sięgnąłbym po dokonane przez Zdzisława Chmielewskiego podsumowanie na 30-lecie istnienia „Przeglądu Zachodniopomorskiego”, które stało się okazją do uroczystego spotkania 4 stycznia 1987 r. władz Uniwersytetu Szczecińskiego z JM Kazimierzem Jaskotem na czele z twórcami i najbardziej zasłużonymi autorami pisma. Zdzisław Chmielewski wśród kilku wypowiedzi przytoczył konstatację pierwszego redaktora naczelnego czasopisma, Henryka Lesińskiego, który stwierdził m.in., iż „*Przegląd Zachodniopomorski*” *pozostawał wierny pierwotnym założeniom jego inicjatorów. Był i jest trwałą trybuną dla wszystkich szczecińskich towarzystw i środowisk badawczych, popularyzujących dziedziny przez nie reprezentowane*³⁵¹. Opinię tę, trzymając się zagadnień historycznych, jestem gotów podzielić – przy założeniu określonych politycznych i ideologicznych uwarunkowań, w jakich towarzystwa te i środowiska działały przez 60 lat dziejów samego „Przeglądu Zachodniopomorskiego”. Z silnym, naukowym dążeniem do ukazania rzeczywistej przeszłości, zawsze z „kwestią niemiecką” i admiracją NRD w tle. Z marzeniem o wielkości humanistycznego Szczecina! Z dzisiejszej perspektywy lepiej widać, na jakich obszarach redakcja czasopisma i zespoły humanistów związanych z nim mniej lub bardziej ściśle szli niekiedy na kompromisy z *socjalistyczną rzeczywistością* lub zgoła podzielali jej historyczną słuszność czy nieuchronność dziejową. Refleksja ta odnosi się nade wszystko do lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., gdy na treść i kształt kwartalnika bardziej niż w późniejszych dekadach wpływały, oprócz historyków, potężniejsze od nich po wielokroć środowiska przedstawicieli gospodarki, nauk przyrodniczych i morskich.

---

³⁴⁹ A. Stranga, *O niektórych problemach polsko-łotewskich stosunków (przełom 1919–1920 r.)* PZP 1989, z. 3–4, s. 139–154; idem, *Polska i Łotwa. Wrzesień 1939*, ibidem, s. 155–159.

³⁵⁰ H. Stroods, *Skład etniczny ludności Łatgalii (b. Inflant Polskich) w latach 1772–1959*, PZP 1989, z. 3–4, s. 161–209.

³⁵¹ Z. Chmielewski, *XXX-lecie „Przeglądu Zachodniopomorskiego”*, PZP 1989, z. 3–4, s. 379–381, tu s. 380–381.

Bibliografia

„Przegląd Zachodniopomorski” 1963–2012.

**HISTORICAL PROBLEMS IN THE ‘WEST-POMERANIAN JOURNAL’
IN THE YEARS 1963–2012****SUMMARY**

In 1964 one of the most important academic journals of the Szczecin academic community, ‘Szczecin’, was transformed into the ‘West-Pomeranian Journal’ (*Przegląd Zachodniopomorski*); after the change it was still created mainly by historians. Together with the change the journal received more solid financial foundations, a proper background of authors, and it became a strictly academic quarterly. In the years 1963–1985 the journal was run by Henryk Lesiński, in the years 1985–2012 by Tadeusz Białecki. In the editorial staff there were some outstanding personalities of several academic disciplines from Szczecin. The articles published covered the questions of history, Polish studies, sociology, economics, demography, law, culture, architecture, Polish-German relations, West-Pomeranian geography. There were also published monothematic studies, session materials and jubilee issues of outstanding representatives of the academic community. The editors managed to present a significant part of the local academic production in the pages of the journal and to influence the development of the local academic community. There were articles from other academic centres in Poland and in the German Democratic Republic.

In the 1960s and 1970s the contents of the journal show that its significant part did not deal with the humanities subjects; there were many materials from the sphere of economy, agricultural and marine sciences, the favourite guilds of the State and the Party. However, in the 1980s those spheres gradually disappeared from the pages of the journal. The Szczecin scholars who wrote for the journal represented the local universities and other humanistic institutions. In the materials concerning history all the historical epochs were dealt with. The journal was the brainchild of the People’s Republic of Poland and the scientific policy of the Polish United Workers’ Party (PZPR). With the passing of time, endeavours of the founders and editors and the local communities in three generations converted the journal into an important forum to elevate the successive young generations of humanists. On the other hand, in the first quarter of the century of its existence, or a bit longer, the contents of the ‘West-Pomeranian Journal’ reflected the German occupation experiences and the political views of the founders and their attitude

of admiration towards the socialist regime and their acceptance of the historic alliance with the socialist Germany. They claimed that there was no alternative for what had happened in Poland after 1944/45. They rendered considerable services to create successive generations of Polish intelligentsia in the Polish West.

If the journal is analysed from the standpoint of today, if the endeavours of its founders and editors and the whole academic community are taken into consideration, if it is seen as the work of three generations, it is becoming obvious that the journal has been an important forum to elevate the successive young generations of humanists. In the sphere of the humanities the questions most frequently treated have been the ones taken from history, sociology, the history of art and the history of architecture. As far as history is concerned, it has been the Szczecin community that contributed most to the journal; in the pages of the journal new historical epochs have appeared, the problems have been treated more precisely, the methodological tools have become more sophisticated; these facts prove that the academic community of Szczecin and Western Pomerania has made progress and has consolidated.